

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM I

ANTONI MARIMON RIUTORT

JUNY 1993

ANTONI MARIMON RIUTORT

***LES REPERCUSSIONS DE LES GUERRES DE CUBA I DE LES
FILIPINES A LES ILLES BALEARS***

VOLUM II

**TESI DE DOCTORAT DIRIGIDA PEL DOCTOR SEBASTIÀ SERRA BUSQUETS
DEPARTAMENT DE CIÈNCIES HISTÒRIQUES I TEORIA DE LES ARTS
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS
JUNY 1993**

INDEX DEL VOLUM II

3. LES COLONIES ESPANYOLES D'ULTRAMAR A FINALS DEL S XIX...	240
3.1. L'illa de Cuba: les reformes espanyoles i les guerres independentistes.....	242
3.1.1. Cuba entre el 1810 i el 1868.....	244
3.1.2. La Guerra dels Deu Anys.....	249
3.1.3. Autonomistes i espanyolistes.....	253
3.1.4. Les reformes d'Antoni Maura.....	261
3.1.5. Les reaccions al projecte de Maura, a l'Havana i a Madrid.....	272
3.1.6. La revolució de José Martí.....	282
3.1.7. La Guerra de Cuba (1895-1898).....	289
3.2. La situació a Puerto Rico.....	310
3.3. Les lluites a les Filipines.....	323
3.3.1. Filipines, la colònia oblidada.....	325
3.3.2. Weyler, governador general de les Filipines.....	330
3.3.3. Les reformes d'Antoni Maura.....	338
3.3.4. La insurrecció de 1896 i la intervenció nord-americana.....	357
4. LES RELACIONS ENTRE LES ILLES BALEARS I LES COLONIES DURANT EL SEGLE XIX.....	419
4.1. Les relacions comercials amb les colònies fins al 1895.....	421
4.2. L'emigració a les colònies d'Ultramar durant el s XIX.....	434
4.2.1. L'emigració a Cuba fins al 1898.....	436
4.2.2. L'emigració a Puerto Rico fins al 1898....	447
4.2.3. L'emigració a les Filipines durant el segle XIX.....	460
4.3. Notes sobre la repercussió de la Guerra dels deu anys a les Illes Balears.....	466

3. LES COLONIES ESPANYOLES D'ULTRAMAR A FINALS DEL S XIX

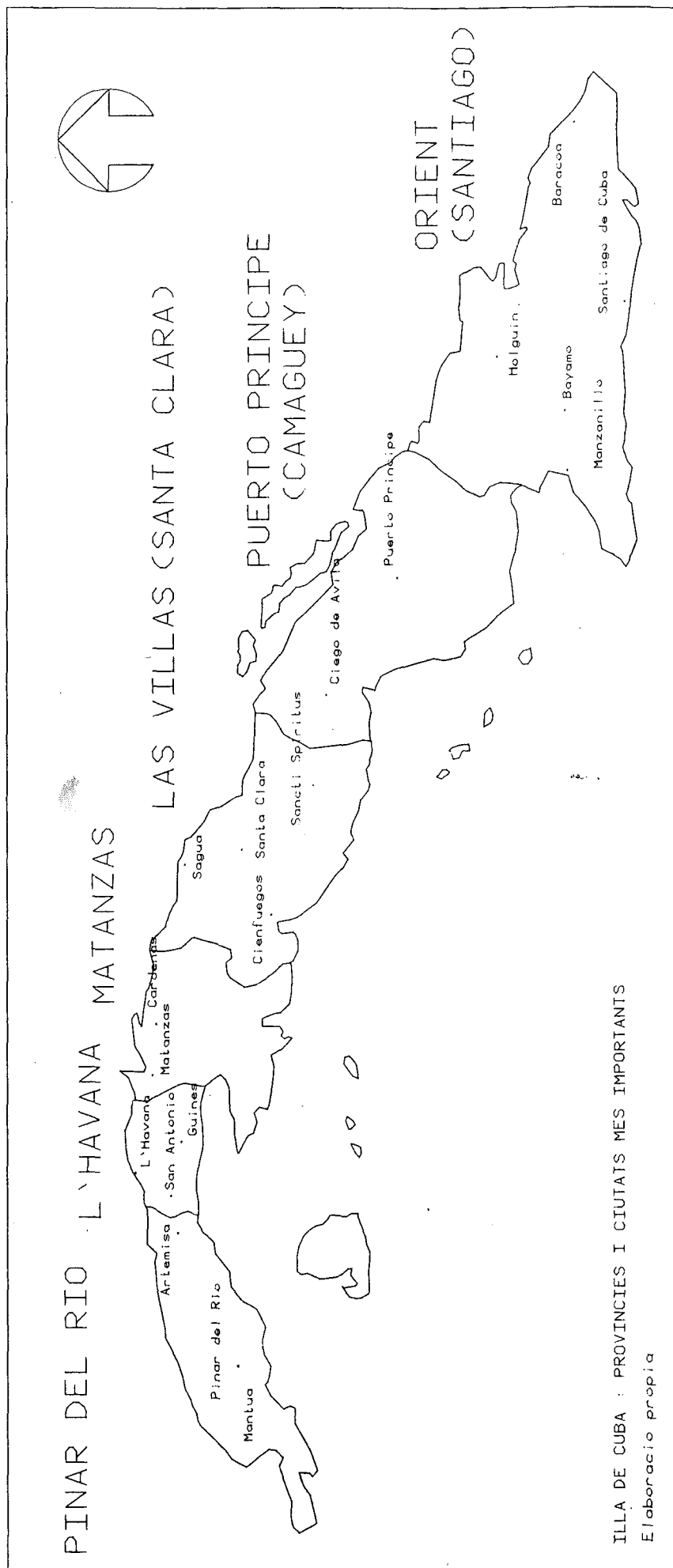

Per estudiar les guerres de Cuba i de les Filipines i la participació dels balears en aquest conflicte és precis tenir una àmplia perspectiva de l'evolució històrica de les darreres colònies espanyoles d'Ultramar. Aquestes colònies, dues situades en el Carib, i la tercera en el sud-est asiàtic, només tenien en comú la seva dependència de l'Estat Espanyol.

Aquesta tercera part es divideix en tres capítols. En el primer s'estudia el llarg procés històric que va menar Cuba a la guerra d'independència de 1895-98. Hem fet especial esment al projecte de reformes d'Antoni Maura (1893) i hem deixat per a la part sisena l'anàlisi del període en què el general Valerià Weyler va comandar l'exèrcit espanyol a Cuba. A continuació, hem tractat la situació a Puerto Rico. Dedicam el tercer capítol a analitzar els precedents i les lluites dels independentistes a les Filipines, així com les reformes que va introduir Maura en aquest arxipèlag oriental durant la seva administració com a ministre d'Ultramar.

3.1. L'ILLA DE CUBA: LES REFORMES ESPANYOLES I LES GUERRES INDEPENDENTISTES

Cuba, la gran Antilla, era la colònia més important, per la seva riquesa, extensió i cultura, que posseïa l'Estat Espanyol a finals del s XIX. Va esser aquí on esclataren dos grans aixecaments independentistes, el segon dels quals va provocar l'anomenat "Desastre del 98". Sobre Cuba es va centrar l'opinió pública de l'Estat Espanyol, dels Estats Units i d'altres potències del moment. Els esdeveniments cubans condicionaren la vida política espanyola i repercutiren en l'economia, la societat i la cultura. Posteriorment, la qüestió de Cuba ha generat una ingent bibliografia i ha provocat diversos debats historiogràfics.

3.1.1. L'ILLA DE CUBA ENTRE 1810 I 1868

Cuba, el mateix que Puerto Rico no participà del procés independentista que afectà la resta de les colònies espanyoles i portugueses d'Amèrica. La insularitat, els interessos oposats de les grans potències, Anglaterra, Estats Units i França, i la por dels hisendats a una revolució dels esclaus negres, semblant a la que hi havia hagut a Haití, expliquen aquest factor.

Així i tot, a partir de 1810, es va començar a parlar de la independència. En el decenni 1820-30 hi va haver algunes fallides conspiracions independentistes, com les de les societats secretes "Soles y Rayos de Bolívar" (1823) i "Aguila Negra" (1829), fomentades per Colòmbia i Mèxic. Aquestes conspiracions varen esser provocades, en part, per la política absolutista menada pel rei d'Espanya Ferran VII, que el 1825 atorgà facultats omnímodes al capità general de Cuba. La burocràcia i els comerciants espanyols desplaçaren els hisendats cubans com a grup políticament dominant a l'illa.

L'oligarquia criolla cubana no va donar suport als independentistes, sinó que va adoptar en el període 1790-1837, una actitud "reformista". Els hisendats cubans aconseguiren, entre 1814 i 1820, la supressió del monopoli reial del comerç del tabac, la llibertat de comerç i la consolidació de la propietat. El 1810, Cuba va enviar dos diputats a les Corts de Cadis. Posteriorment, va tornar enviar representants a la Península durant el trienni constitucional i el 1836, quan es va restablir el règim constitu-

cional.

El 1837, les Corts de Madrid decidiren que Cuba s'havia de regir per lleis especials diferents a les de la Península i illes adjacents. Aquest fet ratificava la condició colonial de la major de les Antilles.

Principalment a la dècada del 1845 al 1855, una part de la burgesia criolla cubana va fer gestions per incorporar Cuba als Estats Units, com un nou estat sudista i esclavista, en un moment en què els Estats Units incorporaven Texes, i, després d'una guerra amb Mèxic, ocupaven Califòrnia i Nou Mèxic. L'annexionista Narciso López desembarcà a Cuba amb dues expedicions, els anys 1850 i 1851, però fou detengut i executat pels espanyols (1).

La Guerra de Secessió dels Estats Units (1861-65), impossibilità temporalment qualsevol temptativa annexionista. S'ha de constatar que a Cuba sempre hi va haver un corrent minoritari partidari de la incorporació als Estats Units.

Durant la primera meitat del segle XIX Cuba va viure una època d'auge econòmic basat en la producció i exportació de sucre. Entre 1783 i 1815 es construïren centenars de "ingenios", hisendes formades per una plantació de canya de sucre i les instal·lacions necessàries per fabricar aquest producte.

El període de màxim creixement de la indústria sucrera fou el de 1834-1867 i anà lligat a la construcció de les vies ferroviàries, la primera de les quals, que unia l'Havana amb Güines, data de 1837, i és deu anys anterior al primer ferrocarril de la metròpoli. Això permeté als ingenis, que fins llavors se situaven

a la costa, ubicar-se a l'interior del país. Fins al 1840 la indústria sucrera va créixer horitzontalment, és a dir, per addició de fàbriques, d'ingenis. Però a partir d'aquesta dècada el creixement econòmic es va fonamentar en la introducció de millores tècniques; és el fenomen que s'ha anomenat "revolució industrial sucrera". El 1846, en els 1.442 ingenis, hi havia 286 màquines a vapor. El 1861, el nombre d'ingenis s'havia reduït un poc, només n'hi havia 1.365, però el nombre de màquines de vapor havia augmentat a 949 (2).

Com és lògic, els industrials sucres constituïen la base del sector més important de la burgesia sucrera cubana.

Els esclaus foren introduïts a Cuba ja al segle XVI, però és paral·lelament al desenvolupament de la indústria sucrera quan augmenta espectacularment el seu nombre. Entre 1790 i 1820 entren a Cuba uns 230.000 esclaus negres, que varen esser usats com a mà d'obra per a la producció de sucre i també de cafè -en expansió durant la primera meitat de segle- i tabac. El tràfic d'esclaus fou abolit en tractats internacionals des del 1817, però va esser tolerat per les autoritats durant molt de temps. El 1835, l'Estat Espanyol va signar un tractat amb Anglaterra que permetia als anglesos apresar en alta mar els vaixells negrers espanyols. El 1840, arribà a l'Havana un cònsol anglès que era un abolicionista radical, David Turnbull. Poc després hi va haver una sèrie de sublevacions d'esclaus, feroçment reprimides, que culminaren amb la "Conspiración de la Escalera" (1844), que fou aprofitada per a reprimir qualsevol discrepància amb el règim

colonial esclavista.

Malgrat el procés de mecanització abans esmentat, a Cuba es produeix una fèrria defensa de l'esclavatge, sense que aquests dos fenòmens siguin necessàriament contradictoris, ja que el latifundi sucrer de la part occidental de l'illa és el que més es modernitza i el que reté més mà d'obra esclava, mentre que a Orient predomina una població negra lliure. La burgesia criolla i la burgesia comercial hispana coincidiren en la defensa de l'esclavitud almenys fins al decenni de 1860-70. El 1861, la població negra a Cuba arribava als 603.046 habitants, i la població blanca, que també havia augmentat molt a causa de la immigració espanyola, arribava als 793.484.

Una dècada més tard, i en el context de la "Guerra dels Deu Anys", el govern colonial promulgà una llei anomenada "dels ventres lliures" (1870), que donava la llibertat als esclaus que nasquessin a partir de la data de promulgació d'aquesta llei, i a tots els soldats que lluitassin en el bàndol espanyol. Per la Pau de Zanjón (1878), obtenien la llibertat els esclaus que havien combatut en el bàndol independentista.

Dos anys més tard es va suprimir l'esclavitud, sense indemnització, però amb dret a uns quatre anys de treball gratuït dels ex-esclaus. S'hauria d'esperar a 1886 perquè desapareguessin completament totes les formes d'esclavitud (3).

A més del sucre, també fou important al llarg del segle XIX, sobretot des de que es decretà la llibertat de comerç (1818), la indústria del tabac, ubicada principalment a l'Havana. El mateix

que la sucrera, avençà ràpidament cap a la concentració i mecanització. No és estrany que fos aquí on sorgís el primer embrió del moviment obrer a Cuba, l'Associació de Tabaquers de l'Havana, el 1866 (4).

Pel que fa a l'administració, el capità general tenia un poder gairebé absolut, dominava les diputacions i els ajuntaments. La immensa majoria dels funcionaris eren peninsulars (un 86% l'any 1862) i els principals càrrec públics els estaven quasi exclusivament reservats. Encara el 1893, dels 36 regidors de l'Havana, 34 eren peninsulars. A més, aquesta burocràcia colonial arribava a graus extrems de corrupció i venalitat (5).

3.1.2. LA GUERRA DELS DEU ANYS (6)

Fracassats els intents d'annexió als Estats Units, la burgesia cubana, encapçalada per José Morales Lemus, adoptà una actitud reformista entre 1860 i 1867. Sol·licitava millores econòmiques i polítiques i l'abolició gradual i amb indemnització de l'esclavitud.

Cap a 1866, es formà una Junta d'Informació, composta per comissionats espanyols, cubans i puertorriquenys per estudiar els possibles canvis de règim a les Antilles. Durant vuit mesos es discutiren a Madrid els problemes econòmics, polítics i socials de Cuba i Puerto Rico, però els representants cubans no aconseguiren res (1867).

Fracassada la via reformista, la burgesia criolla cubana, exasperada per una crisi econòmica provocada per la caiguda dels preus del sucre en els mercats mundials, l'augment dels impostos i els actes despòtics del governador Lersundi, es decidirà per la via independentista.

Carlos de Céspedes (7), un ric hisendat, s'aixecà a l'ingeni La Demajagua (Manzanillo, Orient) i realitzà la primera declaració d'independència de Cuba, el "Manifest del 10 d'octubre", de 1868, on entre d'altres coses, s'afirmava:

"Nadie ignora que España gobierna la isla de Cuba con un brazo de hierro ensangrentado; no solo no la deja seguridad en sus propiedades, arrogándose la facultad de imponerla tributos y contribuciones a su antojo, sino que, teniéndola privada de toda libertad política,

civil y religiosa, sus desgraciados hijos se ven expulsados de su suelo a remotos climas o ejecutados sin forma de proceso, por comisiones militares establecidas en plena paz, con mengua del poder civil. La tiene privada del derecho de reunión como no sea bajo la presidencia de un jefe militar; no puede pedir el remedio a sus males, sin que se la trate como rebelde, y no se le concede otro recurso que callar y obedecer" (8).

La insurrecció fou un èxit a Orient, però mai aconseguí sortir d'aquest reducte. Heterogènia socialment, però dominada per la burgesia criolla discriminada, la "República en armes" es mostra indecisa respecte a l'alliberament dels esclaus ("deseamos la emancipación gradual y bajo indemnización, de la esclavitud" segons l'esmentat manifest del 10 d'octubre) el mateix que en les relacions amb Estats Units (9).

Amb tot, els cubans lluitaren llargament contra els espanyols. La mortalitat en ambdós exèrcits fou terrible, i també varen esser molt importants les destruccions materials (per exemple l'incendi de Bayamo el 1869), sense que els insurrectes arribassin, però, a atacar els rics ingenis de la part occidental de l'illa.

L'Estat Espanyol, que tenia 20.900 soldats a Cuba en iniciar-se la guerra, arribà a enviar a l'illa 140.000 soldats (10), dels quals en moriren uns 54.000 per malalties i només 3.660 en combat. S'arribà a parlar, però, de cent o cent-quaranta mil morts (11), i és que algunes unitats espanyoles varen esser delmades. Així, per exemple, del batalló de voluntaris (3.600 homes)

que organitzà la diputació de Barcelona el 1869, tan sols n'hi havia 367 de vius el 1877. Dóna una idea de la mortalitat a l'exèrcit cubà, compost majoritàriament de negres, el fet que en el període 1867-1877, la població de color de l'illa de Cuba minvàs en 120.000 persones.

Els espanyols només aconseguiren la pacificació de l'illa per la mort d'alguns caps, la detenció d'altres, les divisions internes dels insurrectes i l'habilitat del general Martínez Campos (12).

Els cubans varen haver de signar la pau de Zanjón (10 de febrer de 1878), que en els seus principals articles establí el següent:

" 1º Concesión a la Isla de Cuba de las mismas condiciones políticas, orgánicas y administrativas de que disfruta la isla de Puerto Rico.

2º Olvido de lo pasado respecto a los delitos políticos cometidos desde 1868 hasta el presente y libertad de los encausados o que se hallan cumpliendo condena dentro o fuera de la Isla. Indulto general a los desertores del Ejército español, sin distinción de nacionalidad, haciendo extensiva esta cláusula a cuantos hubiesen tomado parte directa o indirectamente en el movimiento revolucionario.

3º Libertad a los colonos asiáticos (13) y esclavos que se hallen hoy en filas insurrectas.

(...)

5º todo individuo que en virtud de esta capitulación desee marchar fuera de la Isla, queda facultado y le proporcioná el Gobierno español los medios de hacerlo sin tocar en poblaciones, si así lo desearé" (14).

Pareixia que no canviava res. Les estructures colonials restaven indemnes. Però, tanmateix aquesta situació seria només un parèntesi abans de la lluita definitiva.

3.1.3. AUTONOMISTES I ASSIMILISTES

La pau de Zanjón no va satisfer tothom ja que, "realmente constituyó una rendición de la parte cubana" (15), així que diversos cabdills cubans intentaren continuar la guerra a l'est. Es l'anomenada "Guerra Chiquita" (agost de 1879 - desembre de 1880). De tot d'una semblava que la contesa es reprenia amb tota la força de 1868, però aviat les lluites intestines, la manca d'armes, queviures i suport exterior, i la ràpida acció dels espanyols que mobilitzaren 25.000 soldats, aïllaren els rebels. Els grups insurrectes, dispersats, es varen haver de rendir un rera l'altre.

Entre 1878 i 1895 la burgesia cubana, que s'ha vist empoïdrada per una llarga i sanguinolenta guerra, intentà seguir de nou el camí del reformisme.

Durant aquests anys va continuar el procés de modernització de la indústria sucraera, i els ingenis foren substituïts per les "centrals", que produïen més i millor sucre. Aquestes centrals necessitaven tenir grans plantacions de canya de sucre, on hi treballava mà d'obra assalariada. Al mateix temps, es va donar un procés de concentració. El 1860, hi havia 1.318 ingenis, que produïen 515.000 tones de sucre anual. En canvi el 1895, només hi havia 250 ingenis que fabricaven prop d'un milió de tones de sucre (16).

El tradicional proteccionisme espanyol es reforçà amb la llei de relacions comercials de 1882, que gravava la introducció de productes espanyols a Cuba en un 11-12% i els productes estrangers en un 40-46%. No gaudien d'identificació tracte a la Península

els principals productes cubans: sucre, cafè, cacau i alcohol.

Això per una banda feia de Cuba un mercat reservat pels productes peninsulars, en un intercanvi desigual que beneficiava moltíssim la metròpoli, que, d'aquesta manera, podia pal·liar el seu greu dèficit comercial amb l'estranger. D'altra banda, els aranzels metropolitans obligaren als productes colonials cubans a cercar sortides en altres mercats, sobretot en el nord-americà. La influència econòmica dels Estats Units sobre Cuba no deixà d'augmentar durant la segona meitat del segle XIX: increment de les relacions comercials (el 1894 el 88% de les exportacions cubanes anaven als Estats Units) i inici de les inversions nord-americanes a Cuba (17).

El 1890 el Congrés Nord-americà aprovà la llei Mckinley, que penava la importació de sucre refinat i tabac procedent de Cuba. Poc després, el 1891, el govern nord-americà aconseguí de l'espanyol que tota una sèrie de productes poguessin entrar a Cuba, a canvi de permetre la importació de sucre, amb el consegüent perjudici de la Península. Però dos anys més tard, aquestes disposicions foren derogades. Es donava la paradoxa que mentre el comerç Cuba-Metròpoli afavoria només a l'Estat Espanyol, en canvi les relacions amb els Estats Units enriquien l'illa.

A més, cal assenyalar que el comerç colonial beneficiava només algunes branques de la producció de l'Estat Espanyol. Sobre tot el tèxtil català, la indústria sabatera de Mallorca i Menorca, els blats i farines castellans, i alguns productes més com sabó, paper i olis (18).

El mercat colonial constituí fins al 1898 la principal sor-

tida a les escasses mercaderies espanyoles exportables, però tanmateix incapaces de competir en un mercat lliure. Suposava un enriquiment sectorial molt favorable al sistema de la Restauració, però també implicava un endarreriment i falta de modernització de les indústries que, de qualsevol manera, tenien un mercat segur. L'existència d'un mercat colonial reservat obstaculitzà la creació d'un mercat interior de l'Estat Espanyol que centràs el seu desenvolupament en ell mateix i no en un factor exterior (19).

Socialment, a l'est i al centre de Cuba, els antics propietaris de la burgesia cubana, arruïnats per la guerra, són substituïts per la burgesia comercial espanyola. En canvi, a l'oest, poc o gens afectats per la guerra, els grans propietaris cubans i espanyols s'enriqueixen i es beneficien del procés de concentració abans esmentat.

Aquests propietaris, trituren la canya i dediquen els seus capitals a modernitzar i engrandir els seus ingenis. Lloguen les seves terres als "colonos", que són pagats en espècie quan hi ha la zafra i que sovint han de recórrer als banquers espanyols.

Però al camp la majoria de la població és descendent dels antics esclaus i forma un subproletariat que treballa a la zafra durant tres mesos i subsisteix la resta de l'any com pot.

A les ciutats, la burgesia comerciant, que viu de la importació i l'exportació, és majoritàriament espanyola, així com la pràctica totalitat dels empleats de la funció pública.

Són aquests comerciants i funcionaris espanyols els que do-

minen l'administració que, a més, està ben controlada pel poder central. A l'administració municipal, els regidors eren elegits per sufragi censitari. Només podien votar els caps de família que tenguessin una renda de més de 312 pesos, i tots els empleats públics. O sigui que els espanyols votaven quasi tots i en canvi la immensa majoria de camperols i obrers cubans no podien votar. En alguns llocs votaven el 4% dels cubans i el 80% dels espanyols.

A més, el batle era elegit pel governador general, entre una llista d'aspirants que li presentaven els regidors, però "cuando lo crea conveniente a los intereses de la localidad", el governador podia nomenar qui volgués, i podia suspendre els regidors durant quatre mesos, sense haver de donar explicacions. Era el governador qui aprovava els pressuposts municipals.

A nivell provincial -Cuba estava dividida en sis províncies- la situació era semblant. El governador general podia elegir els presidents de la diputació en les mateixes condicions que els batles i podia revocar qualsevol de les seves decisions. El ministre d'Ultramar espanyol podia dissoldre tota la diputació, si ho considerava necessari.

A les eleccions a diputats a Corts passava el mateix que a les municipals: vot censitari excepte pels funcionaris. Durant la Restauració, Cuba enviava un nombre important de representants a les Corts de Madrid. El 1898, tenia 30 escons en el Congrés, a comparar amb els 43 de Catalunya, els 74 d'Andalusia i els 21 del País Basc i Navarra.

Els pressuposts per a l'illa de Cuba sempre eren liquidats amb dèficit. L'acumulació d'aquests dèficits va crear un impor-

tant deute públic, que pujava a cent milions de pesos el 1895. Més del 40% del pressupost s'havia de destinar a amortitzar aquest deute. Les despeses de guerra, marina, policia i guàrdia suposaven el 37%. Per a la resta dels serveis només quedava el 23%. L'ensenyament només rebia l'1,34% del pressupost. I això que el 76,30% dels habitants de Cuba eren analfabets. Hi havia més de 90.000 pobres (sobre una població de 1,600.000 habitants).

Entre el 1878 i el 1893 els principals partits polítics de Cuba varen esser el Partit Autonomista, o Liberal, i el Partit Unió Constitucional o Conservador.

El partit Autonomista recollia la herència del reformisme cubà dels períodes 1790-1820, 1830-37 i 1860-67. Agrupava la major part de la burgesia agrària cubana, favorable a una reforma política que posàs en mans dels cubans l'administració de Cuba, mitjançant la instauració d'un règim autònom. L'autonomia cubana tendria grans atribucions i l'estat només es reservaria les relacions exteriors, la marina i la guerra. Es crearia una cambra legislativa insular elegida directament, que votaria el pressupost propi de Cuba i podria modificar les lleis metropolitanes. A més, els cubans havien de gaudir de tots els drets polítics vigents a la Península.

Els autonomistes també demanaven llibertat d'impremta, de reunió, d'ensenyament; separació dels poders civil i militar; aplicació de les mateixes lleis electorals i del mateix codi penal; i admissió dels cubans en tots els càrrecs polítics.

Pel que fa a l'economia, eren partidaris de suprimir els drets que havien de pagar els productes que Cuba exportava a la

península, i de rebaixar els aranzels que havien de pagar els productes estrangers per a entrar a Cuba.

El seu principal model era el Canadà, que des de 1867 constituïa un domini de l'Imperi Britànic amb una ampla autonomia política.

A causa, sobretot, de la llei electoral vigent i de la manipulació de les eleccions, els autonomistes solien esser francament minoritaris. El 1889, la diputació de l'Havana estava composta per 17 conservadors i 3 autonomistes. A la resta de diputacions provincials tan sols hi havia un autonomista. A l'Ajuntament de l'Havana, de 30 regidors, únicament dos eren del Partit Autonomista.

Davant aquesta situació, a partir de 1891, els autonomistes adoptaren una política de "retraimiento", és a dir de no participar en les eleccions.

La Unió Constitucional, el partit "espanyol", és el partit predominant a Cuba, controla diputacions i ajuntaments i intenta monopolitzar la representació cubana a les corts de Madrid. S'autoproclama "partit ministerial", ja siguin conservadors o liberals els governants de la metròpoli.

La seva doctrina és l'assimilació pura i simple de Cuba a Espanya, només atenuada per les condicions específiques de l'illa.

En economia, proposava la supressió dels drets d'exportació, la concertació d'un tractat amb els Estats Units i facilitar les relacions amb la metròpoli fins aconseguir que el comerç Espanya-colonies fos declarat de cabotatge. Això hagués afavorit els im-

portadors de Cuba i els industrials i comerciants de la metròpoli.

A partir de 1888, la Unió Constitucional s'havia vist afeblida per greus disputes internes. L'ala esquerra del partit s'havia mostrat favorable a la descentralització i s'havia enfrontat a la direcció del partit (20).

El 1890, quan es va saber a Cuba el contingut de la llei McKinley, molt desfavorable per a l'economia cubana, hi va haver una forta agitació a tota l'illa. La Cambra de Comerç de l'Havana convocà totes les entitats econòmiques cubanes per sol·licitar reformes fiscals i aconseguir millors condicions per a comerciar amb els Estats Units. Així va sorgir l'anomenat "Movimiento Económico". Va disposar d'un "Comité de Propaganda Económica", i d'un sub-comitè establert a Madrid i va tenir el suport de tots els partits polítics cubans. Els comissionats cubans rebutjaren el règim comercial establert el 1882 i manifestaren la necessitat d'establir un conveni de reciprocitat amb els Estats Units. El 1892, totes les entitats cubanes (21) enviaren un telegrama a les Corts de Madrid on sol·licitaven principalment:

"Primera: Que los Aranceles de Aduanas de Cuba guarden estrecha analogía con los que rijan en la Península.

Segunda: Que al celebrarse Tratados comerciales con otras naciones, se tenga muy en cuenta la naturaleza é importancia de la producción agrícola é industrial de Cuba, evitando á ésta pretericiones y sacrificios.

Tercera: Que la ley de materias

primas vigentes en la Península sea total é inmediatamente aplicada á estas provincias.

Cuarta: Que no permitiendo los intereses de la Hacienda nacional, por ahora, el desestancamiento del tabaco, se decrete desde luego la libre venta del mismo, para lo cual no ofrece obstáculo legal el contrato de arrendamiento vigente" (22).

Tot i que el "Movimiento Económico" es va dissoldre poc després, sense aconseguir res a causa de la intransigència de Madrid i de la defecció de la Unió Constitucional, es va signar un tractat de reciprocitat entre els Estats Units i l'Estat Espanyol que afavoria l'exportació de sucre a canvi d'avantatges per a la importació de productes nord-americans a partir de setembre de 1891.

3.1.4. LES REFORMES D'ANTONI MAURA

El desembre de 1892 tornaren formar govern els liberals. En el nou gabinet, presidit per Sagasta, es va fer càrrec del ministeri d'Ultramar el polític mallorquí Antoni Maura Montaner.

Maura va néixer a Palma el 1853 en el si d'una família de comerciants i de fabricants d'adobs de barri de sa Calatrava. Estudià a l'Institut Balear, de Palma, on fou company de Joan Alcover, Manuel Guasp i Alexandre Rosselló. El 1868, es traslladà a Madrid, on es llicencià en dret. Tot i que tengué dificultats per aprendre la llengua castellana, l'arribà a dominar i es convertí en un bon orador. Estudià amb els germans del polític liberal castellà Germán Gamazo. Des de llavors, les seves estades a Mallorca foren escasses i breus. A partir de 1872, treballà en el despatx de l'advocat Germán Gamazo i, es casà, el 1878, amb Constància Gamazo, germana d'aquest.

Va adquirir un gran prestigi com a advocat i a partir de 1883 es va fer càrrec del despatx de Gamazo. Inicià la carrera política defensant a Madrid un informe de la Diputació de Balears sobre comunicacions marítimes. El 1881, fou elegit diputat per Mallorca pel Partit Liberal. Va rebre el suport del govern liberal i dels sectors conservadors i catòlics mallorquins, sobretot del diari "El Ancora", dirigit pel seu germà Miquel.

A partir de llavors i fins a l'inici de la dictadura de Primo de Rivera, va esser elegit diputat per Mallorca en totes les eleccions generals. Això fou possible pel seu prestigi i perquè

disposà a l'illa d'una xarxa de relacions que depenia, almenys en part, dels favors polítics i econòmics que realitzava des de Madrid.

Aviat s'imposà en el si del partit Liberal de Mallorca i desbancà Jeroni Rosselló. A més un grup important de catòlics provinents de moderantisme s'incorporaren al seu partit. El 1891, totes les faccions liberals illenques reconegueren el seu cabdillatge. El seu principal col·laborador a Mallorca fou el seu cunyat, Pasqual Ribot Pellicer.

A Madrid, sempre féu part de la facció liberal gamacista, que en ocasions donava suport al cap liberal, Sagasta, i de vegades es convertia en un grup dissident. Començà a destacar en la política estatal quan inicià una campanya a favor de la reorganització de la marina de guerra (1884-85), que va reprendre el 1891-92. Fou vice-president (1886) del Congrés de diputats i president, el 1887, de la comissió de jurat (23).

Quan va eser nomenat ministre d'Ultramar, es va trobar amb una situació bastant caòtica a Cuba, causada per les mesures inútils i excèntriques que havia pres el seu predecessor, Francisco Romero Robledo. Aquest havia superposat sobre les sis províncies cubanes, tres regions sense cap utilitat: orient, centre i occident, que depenien directament del ministeri d'Ultramar, sense estar sotmeses a l'autoritat del capità general. Havia creat nous impostos i havia suprimit el doctorat a la universitat de l'Havana. Romero Robledo havia afavorit descaradament la Companyia Transatlàntica, de la qual n'era accionista.

La primera mesura important presa per Antoni Maura fou l'am-

pliació del sufragi censitari el desembre de 1892. Podrien votar tots els que pagassin cinc pesos, quan fins llavors votaven els que en pagaven vint-i-cinc.

Així, Maura va aconseguir la participació del Partit Autonomista, en les eleccions a corts del març de 1893 i s'esforçà perquè el Partit Constitucional consideràs el Partit Autonomista com el seu oponent legal. Malgrat l'oposició entre conservadors i liberals al si de la Unió Constitucional i de l'ampliació del cens, aquest partit va obtenir uns 23 diputats i els autonomistes només en varen treure set. Però s'ha de tenir en compte que normalment els autonomistes només n'aconseguien un o dos. D'aquesta manera, es restablia un poc la normalitat política a l'illa de Cuba i el camí per a futures reformes restava obert (24).

Però el 12 d'abril de 1893, es va produir un aixecament independentista a Purnio, a la regió d'Holguin (província d'Orient). A crit de "Cuba libre", els germans Sartorius sublevaren una trentena d'homes, que aviat es convertiren en un parell de centenars. El governador general, Alejandro Rodríguez Arias, decretà l'estat de setge i llençà les seves forces contra els "insurrectos". Aquest intent de tornar a encendre la guerra a Cuba va fracassar completament. Els sublevats no trobaren el suport que esperaven i a principis de maig els seus principals caps es varen rendir a les forces espanyoles.

Des de Nova York, el partit Revolucionari Cubà afirmà no tenir res a veure amb un aixecament que qualificà de precipitat i personalista (24 bis).

A Cuba, el Partit Autonomista va condemnar enèrgicament la insurrecció i en aquest sentit es manifestaren tant la seva junta central com el comitè autonomista d'Holguín. Però el partit espanyolista, la Unión Constitucional no es donà per satisfet i insinuà que els autonomistes d'Holguín estaven al costat dels aixecats i que el Partit Autonomista hauria d'expulsar els seus militants que haguessin seguit l'exemple dels germans Sartorius.

A Madrid, els conservadors aprofitaren l'ocasió per acusar el govern liberal d'esser el responsable moral de l'aixecament per haver agitat l'opinió pública amb els seus propòsits reformistes.

A aquesta acusació, el diari autonomista de l'Havana, "El País", respongué el següent:

"no sólo es injustificable é inculpable echar ciertas culpas á la situación liberal, sino que en realidad pudo temerse que, a no venir ésta tan pronto, hubiéramos tenido acaso que lamentar sucesos de mayor gravedad y trascendencia" (25).

Es evident que, tot i que teòricament constitucionals i autonomistes respectaven el marc legal vigent, no per això deixaven d'amenaçar-se mútuament amb al·lusions els uns, els conservadors, a la repressió espanyola, i els altres, els autonomistes, a la insurrecció independentista.

Antoni Maura va plantar cara al problema cubà, en tota la seva magnitud, a través del "Proyecto de ley reformando el gobierno y administración civil de las islas de Cuba y Puerto Rico", que va presentar al Congrés dels diputats de Madrid, en la seva qualitat de ministre d'Ultramar, el 5 de juny de 1893 (26).

En el preàmbul en aquesta llei, Maura reconeixia que

"el común asentimiento y la experiencia de cada día, denuncian como vicioso, el régimen administrativo de nuestras Antillas, señaladamente de la isla de Cuba".

I que malgrat el progrés econòmic i polític que s'havia experimentat a Cuba des de 1878,

"sigue siendo la administración pública, la constante ocasión de quejas y amargos reproches, auxiliar involuntario de los que no desisten todavía de emponzoñar con el desamor á la madre patria el corazón de sus conciudadanos".

Es feia necessària una reforma administrativa que arribàs fins "las raíces más hondas del mal". A més, en aquest projecte

"conservando íntegra la soberanía de la Nación española, sin desmembrar el poder legislativo, dentro de la Constitución de la Monarquía, se extrema cuanto cabe extremar la inmediata intervención de los pueblos antillanos en la gestión, dirección y gobierno de los asuntos, que aun siendo nacionales por ser suyos, más peculiarmente les interesan y atañen. Otórgase grandísima

latitud á sus iniciativas, para que rijan y arbitren los medios de prosperar su cultura general y fomentar su riqueza, y se franquean las vías constitucionales para promover la mejora de las leyes que puedan resultar mal avenidas con sus conveniencias, dentro de la común y sagrada solidaridad de la Nación entera".

Es a dir, es tractava només d'una descentralització administrativa, que no implicava la concessió d'autonomia. En un règim autonòmic és la pròpia comunitat autònoma la que organitza les seves institucions d'autogovern i pot dictar lleis sobre les matèries que els han estat transferides (27).

Maura es preocupà molt per fer notar que no hi havia cap ruptura entre el que ell proposava i el règim administratiu vigent:

"Se respetan las divisiones territoriales y se hace consistir el nuevo régimen en otro enlace y otra combinación de los institutos y organismos que existen ó existieron y fueron conocidos. Ni el Ayuntamiento, ni la Diputación, ni el Gobierno regional ó provincial, ni el Gobierno general, ni la Dirección de Administración local, ni la Intendencia general de Hacienda, pueden sonar como novedades".

També assenyalava que la reforma era més urgent i més fonda a Cuba que a Puerto Rico, ja que en aquesta illa no hi havia l'antecedent d'una guerra independentista.

El projete de llei constava de tres articles. En el primer es modificava el règim del govern i de l'administració de l'illa de Cuba, d'acord amb set bases. En el segon, s'indicava que l'article primer s'aplicaria, sempre que fos possible, a Puerto Rico, amb algunes modificacions. L'article tercer només afirmava que el ministre d'ultramar dictaria les disposicions necessàries per aplicar la llei.

La primera base de l'article primer, reorganitzaria l'administració municipal. Els batles serien elegits pels regidors "mientras el Gobernador general no estime oportuno nombrar otro miembro de la Corporación" i els governadors regionals, com a delegats del govern general, podrien suspendre els acords de les corporacions municipals si aquestes tractassin temes aliens a les competències dels ajuntaments. La diputació provincial revisaria els acords de les corporacions municipals relatius a la formació o alteració dels seus pressuposts.

Però malgrat aquestes limitacions, es reconeixia una certa autonomia municipal, ja que en els afers exclusius dels municipis:

"cada ayuntamiento gozará de toda la libertad de acción compatible con la obediencia de las leyes generales y con el respeto á los derechos de los particulares".

La segona base era fonamental. Establia que Cuba constituïa una única província, dividida en sis regions, que fins llavors eren governades com a províncies diferents. L'única diputació

provincial estaria formada per 18 diputats,

"cuyos cargos durarán cuatro años, y se renovarán por mitad de dos en dos años, verificándose la elección una vez en las regiones de Habana, Santa Clara y Puerto Príncipe y otra vez en Pinar del Río, Matanzas y Santiago de Cuba. Elegidos de una vez todos los Diputados al planteamiento de esta ley, ó en otro caso extraordinario que ocurra, la primera renovación se hará cesando á los dos años del primer grupo de regiones".

Sembla que aquest sistema tan complicat va esser previst per Maura per a impedir que les eleccions a la diputació es convertissin en una mena de referèndum nacionalista. Les regions estaven distribuïdes de manera que no hi hagués eleccions al mateix temps a les províncies més nacionalistes: Santiago de Cuba, Puerto Príncipe i Santa Clara (28).

La diputació provincial es constitueix a ella mateixa i elegix el seu president.

El governador general tendria la facultat de suspendre la diputació si aquesta ultrapassàs les seves facultats legítimes, o "por razón de delincuencia".

La diputació provincial podria proposar al govern, mitjançant el governador general, "la reforma de las leyes promulgadas en la isla". Però, sobretot, la diputació podria acordar tot el que trobàs convenient en els rams d'obres públiques; de les comunicacions telegràfiques i postals; de l'agricultura, indústria i comerç; de la immigració i colonització; de la instrucció pública, la beneficiència i la sanitat. La diputació elaboraria i a-

provaria el seu propi pressupost. Els seus ingressos consistirien en el producte dels seus béns i rendes, en els recàrrecs que pogués fixar en els impostos estatals (29) i en el contingent que assenyalàs als municipis.

La diputació no tendria cap poder executiu, sinó que incumbiria al governador general, com a cap superior de les autoritats de l'illa, executar tots els seus acords. Per aquest objectiu, el governador disposaria de la Direcció de l'Administració local, que tendria al seu càrrec els serveis dotats amb el pressupost provincial. A més, el governador podria suspendre, quan ho consideràs contrari "á los intereses generales de la Nación", qualsevol acord de la diputació.

Com a delegat del governador, es crearia la figura del governador regional a cada una de les sis demarcacions en què es dividia Cuba.

Aquesta base suposava en certa manera un repartiment de competències entre l'Estat Espanyol i l'illa de Cuba. L'estat es reservava en exclusiva les competències sobre guerra i marina, relacions exteriors, justícia, ordre públic i política financera.

La base tercera feia referència, d'una manera imprecisa, al règim electoral dels ajuntaments i de la diputació provincial. Assenyalava que es modificaria per a facilitar a les minories l'accés en aquestes corporacions, "en la medida que señalen las leyes vigentes en la Península". Es prohibia la reelecció de batles i regidors dels municipis de més de 20.000 habitants.

Aquesta llei tenia previst, a la base quarta, el "Consejo de Administración de la isla de Cuba", que estaria constituït per:

"El Gobernador General.
El Reverendísimo Arzobispo de Santiago de Cuba, ó en su ausencia el Reverendo Obispo de la Habana.
El Comandante general del Apostadero.
El General Segundo Cabo.
El Presidente de la Audiencia pretorial.
El Coronel Decano del Cuerpo de Voluntarios.
Los Diputados provinciales que hayan entrado en el segundo bienio de su cargo".

I per altres nou consellers nomenats per reial decret pel govern de Madrid.

Aquest consell tendria un caràcter merament consultiu en temes com els pressuposts, les propostes de reformes legislatives emanades de la diputació, la destitució de batles i regidors, i altres.

La cinquena base s'ocupava de la figura del governador general, la peça clau de l'estructura administrativa espanyola a Cuba. El governador general "será el representante del Gobierno de la Nación en la isla de Cuba". Tendria el comandament de totes les forces armades de mar i terra existents a l'illa. Seria el delegat dels ministeris d'Ultramar, d'Estat, de Guerra i de Marina, i "le estarán subordinadas todas las demás Autoridades de la isla". El nomenaria, el president del Consell de Ministres, a proposta del ministre d'Ultramar.

L'administració civil i econòmica de l'illa, sota la dependència del governador general, quedava regulada a la base sisena.

Aquesta administració s'organitzaria en funció del governador general i la seva secretaria, que s'encarregaria, entre d'altres, dels afers de política, conflictes jurisdiccionals, ordre públic, seguretat, estrangeria, presons, penals i personal; de la intendença general d'hisenda, que es faria càrrec de tota la gestió econòmica; i de la direcció general d'administració, que s'ocupava de tots els serveis pagats per la diputació provincial.

Així doncs, el governador tendria una doble funció a l'illa, per una banda representaria el govern central i s'encarregaria de les seves competències exclusives, i per l'altra, administraria la província segons les directrius de la diputació.

A la darrera base, la setena, es regulava l'elecció de senadors, en el sentit que es continuaria elegint senadors per cada regió, malgrat hi hagués només una diputació provincial.

En resum, la llei de Maura suposava una certa descentralització administrativa, molt controlada, i, com ha assenyalat la historiografia cubana, més aparent que real (30). Amb tot, és evident que suposava un avenç respecte a la situació vigent i que atorgava als cubans una major participació en l'administració de l'illa.

No era un projecte que pugui ésser qualificat amb exactitud d'autonomista, ja que, com hem vist, la diputació no tendria cap poder legislatiu (31). Ara bé, aquesta diputació tenia la possibilitat, ben transcendent si s'hagués duit a la pràctica, de modificar les lleis votades a les Corts.

Aquesta administració s'organitzaria en funció del governador general i la seva secretaria, que s'encarregaria, entre d'altres, dels afers de política, conflictes jurisdiccionals, ordre públic, seguretat, estrangeria, presons, penals i personal; de la intenció general d'hisenda, que es faria càrrec de tota la gestió econòmica; i de la direcció general d'administració, que s'ocupava de tots els serveis pagats per la diputació provincial.

Així doncs, el governador tendria una doble funció a l'illa, per una banda representaria el govern central i s'encarregaria de les seves competències exclusives, i per l'altra, administraria la província segons les directrius de la diputació.

A la darrera base, la setena, es regulava l'elecció de senadors, en el sentit que es continuaria elegint senadors per cada regió, malgrat hi hagués només una diputació provincial.

En resum, la llei de Maura suposava una certa descentralització administrativa, molt controlada, i, com ha assenyalat la historiografia cubana, més aparent que real (30). Amb tot, és evident que suposava un avenç respecte a la situació vigent i que atorgava als cubans una major participació en l'administració de l'illa.

No era un projecte que pugui ésser qualificat amb exactitud d'autonomista, ja que, com hem vist, la diputació no tendria cap poder legislatiu (31). Ara bé, aquesta diputació tenia la possibilitat, ben transcendent si s'hagués duit a la pràctica, de modificar les lleis votades a les Corts.

3.1.5. LES REACCIONS AL PROJECTE DE REFORMES DE MAURA, A L'HAVANA I A MADRID

Molt aviat va arribar la notícia de la presentació del projecte de reformes a l'illa de Cuba. A partir del dia 6 de juny la premsa i els partits cubans coneixien el projecte a grans trets. El mateix Antoni Maura, per evitar tergiversacions i "rectificar versiones apasionadas inexactas", va enviar un llarg telegrama al governador general el 10 de juliol, on exposava les bases i el sentit de les reformes (32).

A continuació, veurem la reacció dels principals grups polítics de Cuba, des dels espanyolistes de la Unió Constitucional als independentistes del Partit Revolucionari Cubà.

Un dels partits que reaccionà més ràpidament fou la Unió Constitucional, a través del seu "organo doctrinal", el diari "La Unión Constitucional", dirigit per Ramon Elices. Els assimilistes es queixaven que Maura no els hagués consultat -Maura no va contactar amb cap diputat cubà per a elaborar el seu projecte- i que les reformes eren contràries al seu partit. La qüestió de fons era que el projecte anava contra la política assimilista defensada per la Unió Constitucional, sobretot perquè suprimia les sis províncies existents i creava una diputació única. Es rebutjava frontament la reforma perquè

"acabó con la asimilación, y no puede acabarse con la asimilación sin ir a la autonomía, como colocados en esa fatal pendiente no podríamos salir de la autonomía sin ir al separatismo" (33).

La Junta Directiva del Partit Unió Constitucional, presidida pel marquès d'Apezteguía, es va decidir oposar al projecte i proposar el següent:

- 1- Facultats per al governador general per a resoldre tots els afers de Cuba.
- 2- Caràcter totalment no electiu del Consell d'Administració.
- 3- Conservació de tots els òrgans provincials.
- 4- Acceptar qualsevol ampliació en sentit liberal de la legislació municipal i provincial que assimili Cuba a la Península (33 bis).

D'aquesta manera, es donava la contradicció que s'oposava frontalment a un projecte de llei del govern, un partit que fins llavors s'havia caracteritzat per esser radicalment governamental.

Però el partit Unió Constitucional feia temps que no era un tot unitari, i la seva tendència més liberal sintonitzava perfectament amb les reformes de Maura. Aquest sector, representat per homes com el comte de la Mortera, Calbetón i Amblard, tenia per portaveu el "Diario de la Marina". Aquesta important publicació va donar una àmplia i fidedigna informació sobre el projecte de reformes i destacà el seu caràcter conciliador:

"Obra es la del señor Maura de reflexión y de conciencia, verdadero empeño de ponderación, cuya bondad

pregonan, á la paz, si por sentidos diversos, la misma intransigencia de nuestra extrema izquierda, que demanda, á hurto de la tradición y de la idiosincracia, la descentralización autonómica, en cuya virtud quiérese enclavar dentro de la unidad nacional la molestia, cuanto menos, de un remedio de Estado soberano; y la misma intransigencia de nuestra extrema derecha que demanda, á hurto del derecho y del progreso político, la centralización dictatorial, en cuya virtud quiérese erigir, dentro de la libertad de nuestras leyes nacionales, la molestia, cuando menos, de una colonia estadiza" (34).

Per al "Diario de la Marina", la major part de l'opinió pública de Cuba és favorable a la descentralització proposada per Maura.

De fet, Maura va rebre, aquests juny de 1893, un gran nombre de felicitacions. El varen felicitar ajuntaments importants com els de Matanzas, Santa Clara, Santiago de Cuba, Jovellanos, Puerto Príncipe, Sancti Spiritus, Colón, Günes; diversos ajuntaments de les províncies de Matanzas, Santa Clara i Pinar del Río; els centres mercantils de Cárdenas i Santa Clara; i altres entitats com els "Constitucionales izquierdistas" i el centre de propietaris cubans de Matanzas, el Partit d'Unió Constitucional de Santa Clara, el Col·legi d'advocats d'aquesta mateixa ciutat, i la colònia mallorquina de Santiago de Cuba. Des de l'Havana li arribaren felicitacions d'un grup de 35 vocals de la Cambra de Comerç, del Comitè de la Lliga de Comerciants, el Cercle d'Hisendats, la Junta General de la Unió de fabricants de tabac, la Jun-

ta General de fabricants de cigars, i quasi tota la premsa de la ciutat. Hi va haver manifestacions a favor de les reformes a Puerto Príncipe (de 800 a 1.000 genets), Trinidad (més de 9.000 persones) i Holguín (35).

Com és lògic també va rebre felicitacions de diversos càrrecs públics de l'Illa que depenien del seu ministeri, com és el cas del governador de la província de Pinar del Río que li envià una carta on assenyalava la "necesidad que se impongan (les reformes) en previsión de sucesos transcendentales" (36).

Els republicans de Cuba estaven tan dividits com els del territori metropolità. Mentre que els republicans dinàstics del periòdic "La Lucha" s'oposaven a la reforma i feien causa comuna amb la "Unión Constitucional", els republicans que publicaven "Las Avispas" donaven tot el seu suport a Maura, si bé precisaven que ells oferien al país "más, mucho más (...) para el día glorioso de triunfo de nuestros ideales" (37).

De tot d'una, els autonomistes varen fer, a través del seu òrgan, el diari "El País", una anàlisi molt crítica de les reformes de Maura, que eren molt inferiors a les seves demandes. Però poc després els autonomistes adoptaren una positura molt més conciliadora i la Junta Central del Partit Autonomista acordà, el 9 de juny de 1893, valorar

"con simpatía el sentido general de la reforma colonial propuesta por el Ministerio de Ultramar, por cuanto consagra el principio de especialidad, é inicia el desarrollo de las instituciones locales" (38).

Els autonomistes es reservaven el dret a criticar l'articulat del projecte, d'acord amb el seu programa. Acceptaven les reformes, però no renunciaven a l'autonomia colonial, en tota la seva "integridad y pureza" (39).

Aquest fet, l'acceptació d'una descentralització concedida pel govern de Madrid, fou molt criticat pels independentistes, que varen veure en els autonomistes uns aliats dels espanyols.

Pels independentistes, agrupats des de 1892 entorn del Partit Revolucionari Cuba -PRC-, el projecte de reformes no era més que una trampa per ofegar els desitjos d'independència del poble cubà. El projecte de llei es caracteritzava per l'absència total de facultats per als organismes que creava i per la reducció de les sis províncies en una. La nova diputació provincial ni tan sols administrava el seu pressupost, sinó que ho feia la Direcció General d'Administració, dependent del govern general. Per a Juan Gualberto Gómez, delegat del clandestí Partit Revolucionari Cuba a l'Havana, el projecte, que segons ell mai no seria llei, no era més que un engany per a fer oblidar als cubans els caos econòmic que patien a causa de la dominació espanyola (40).

José Martí manifestà que

"les promesses d'autonomie dont on parlait alors n'étaient qu'une ruse de gouvernement pour essayer d'étouffer le désir d'émancipation du peuple cubain. Il (José Martí) soulignait que ce n'était que parce que la révolution frappait à la porte que l'Espagne promettait des libertés et il annonçait l'intention des séparatistes de se servir de ces 'réformes vides' pour accélérer le processus révolutionnaire" (40 bis).

Sembla que la notícia de les reformes va suposar un important contratemps per als projectes del PRC, ja que molts d'independentistes residents a Cuba confiaren obtenir una certa autonomia amb la reforma de Maura (41).

A Madrid, el projecte de reformes va esser encara més mal rebut que a l'Havana. La premsa conservadora l'atacà durament i utilitzà els mateixos arguments que empraran els diputats de la Unió Constitucional en el Congrés: que el projecte de llei és anticonstitucional, falsament descentralitzador, i, malgrat sembli contradictori, autonomista. En canvi, la premsa liberal defensà poc el projecte de Maura. El mateix Sagasta, no estava disposat a fer cap sacrifici per treure endavant un projecte que només tenia el suport decidit dels diputats liberals del grup "gamacista" (42).

En el Congrés, Maura va haver de fer front a l'oposició frontal dels diputats de la Unió Constitucional i del Partit Conservador. Els diputats cubans espanyolistes li exigiren el manteniment de les sis províncies, per tal d'arribar a un acord. Antoni Maura es va mostrar intransigent i es negà a modificar res que afectàs el pensament profund de la seva reforma.

Es va constituir una comissió per estudiar el projecte de llei. Estava formada pels diputats Alvarado, republicà possibilista, Morales i Gutiérrez-Abascal, liberals demòcrates, Recio, gamacista, Rodríguez, proper a Sagasta, el comte de Torrependo, de l'ala esquerra del partit assimilista de Puerto Rico, i Teodor Baró Sureda, un català sagastí.

La composició d'aquesta comissió era molt favorable a Maura, ja que tots els seus components eren liberals o propers al liberalisme.

Davant això, els enemics el projecte no es desanimaren, sinó que es reafirmaren en el seu obstruccionisme. Animats pels missatges que els arribaven de Cuba, els diputats cubans de la Unió Constitucional decidiren constituir-se en grup parlamentari, amb Rodríguez San Pedro com a president i Miguel Villanueva com a portaveu. Per aquests diputats el projecte era autonomista i marginava els "bons espanyols" de Cuba, els constitucionalistes.

Per a Maura, el projecte només suposava una descentralització administrativa, que tenia per objectiu últim impedir qualsevol temptativa revolucionària i permetre que l'opinió pública cubana pogués expressar-se lliurement. El ministre rebutjà el sistema de govern que volien mantenir els espanyolistes radicals a Cuba:

"Hay un sistema de tener provincias o posesiones o territorios lejanos, que consiste en tener allí un virrey, un general, un gobernador, con mucha fuerza, con mucha autoridad, con muchas deportaciones, con mucha previa censura" (43).

Segons Antoni Maura, de la mateixa manera que a Espanya carlistes i republicans administraven municipis i províncies, a Cuba, la Diputació provincial, podria estar regida per constitucionalistes o per autonomistes, o, fins i tot, per "separatistas", ja que, continua Maura, amb gran escàndol de la cambra,

"por desgracia tenemos que reconocer que los hay" (43 bis).

El cap liberal, Sagasta, va cloure aquests debats del mes de juliol de 1893. I Sagasta, ja fos per convicció o per continuar governant sense problemes, va abandonar Maura i va cercar la via de la conciliació en no defensar la necessitat d'una diputació única.

El 31 de juliol, la Comissió parlamentària va presentar un dictamen bastant favorable al projecte. Segons la comissió, calia augmentar el nombre de diputats de 18 a 24 (7 per a l'Havana, 5 per Santa Clara i 3 per a cadascuna de les altres províncies); crear delegacions a cada regió que servissin d'intermediaris entre la Diputació única i els ajuntaments, i de consellers del governador regional; i mantenir els mateixos censos electorals que hi havia vigents a Cuba i Puerto Rico.

Mentre a Madrid el projecte topava amb una forta oposició, a l'Havana i a tota Cuba es reforçaven els partidaris de les reformes. La dissidència esquerranosa del Partit Unió Constitucional creà una "comissió electoral reformista", que presentà els seus propis candidats a les eleccions parcials legislatives a Cárdenas i l'Havana. I, en ambdós casos, va aconseguir l'escó de diputat. A l'Havana, els reformistes obtenen 4.237 vots, els autonomistes 3.480 i els constitucionalistes 3.303 (44).

El juliol de 1893, amb el suport del "Diario de la Marina", els constitucionalistes d'esquerra constituïren, a l'Havana, un cercle Reformista. Posteriorment, l'octubre de 1893, els reformistes fundaren el Partit Reformista, i llençaren un "Manifiesto

al país" (45). En aquest manifest afirmaven que la seva màxima aspiració era

"estrechar los vínculos de afecto y la solidaridad de intereses morales y materiales que existen entre la Metrópoli y la Isla de Cuba, parte integrante de la nación española".

Després de justificar la seva escissió del Partit d'Unió Constitucional, el manifest afirmava que els reformistes aspiraven a que s'aplicàs a Cuba la constitució de 1876, que s'ampliàs el sufragi i es respectas l'autonomia municipal. A continuació, es feia una ferma defensa del Projecte de Reformes d'Antoni Maura. No de bades Antoni Maura fou proclamat president honorari del nou partit (46). Pel que fa a l'economia, proposaven, entre altres coses, la reforma dels aranzels de les duanes per a corregir el "régimen diferencial prohibitivo", la supressió de diversos impostos sobre el sucre i el tabac, la liquidació del deute de l'illa de Cuba i la creació d'un "Centre de Estadística".

El president del Partit Reformista, fou Ramón Herrera (47), i altres caps importants varen esser el marquès Du-Quesne, Arturo Amblard, el comte de Galarza i Prudencio Rabell.

Cal que tornem a Madrid per a veure el desenllaç final del projecte de reformes. Després de la publicació del projecte (5 de juny) i del dictamen de la comissió (31 de juliol), el projecte s'havia de discutir després de l'estiu, el mes d'octubre. Però la guerra de Melilla va ajornar el debat fins a la primavera de 1894. I fins i tot llavors, la discussió del projecte no figurà

en l'ordre del dia. Davant aquest fet, Maura dimití (48).

A Cuba, l'alegria dels constitucionalistes fou immensa. Els periòdics conservadors radicalment partidaris de l'assimilació varen fer números extraordinaris amb missatges com el següent:

"¡Cayó Maura!
¡Se acabaron las reformas autonómicas!
¡Viva la patria y la libertad!
¡Viva Cuba española!" (49).

Posteriorment, el ministre d'Ultramar Buenaventura Abarzuza, va presentar a les Corts un projecte de reformes inferiors al de Maura. Estava molt influït per la Unió Constitucional i mantenia les sis diputacions cubanes. Amb tot, fou acceptat momentaniament pels autonomistes, com una passa cap a l'autonomia, i també va esser ben rebut pels reformistes, que donaven així suport a una descentralització controlada -a través de les diputacions- pels notables cubans. La llei de reforma, l'anomenada "fòrmula Abarzuza", fou promulgada el 15 de març de 1895. Però ja era massa tard, la definitiva guerra de Cuba ja havia esclatat (50).

3.1.6. LA REVOLUCIO DE JOSE MARTI

El període d'entreguerres és anomenat per la historiografia cubana "la Tregua Fecunda" perquè són els anys en què José Martí organitzà una nova guerra d'alliberament.

Poeta i escriptor, José Julián Martí Pérez va néixer a l'Havana el 1853. El seu pare fou un sergent valencià que havia arribat a Cuba cap al 1850. Fou deixeble de Rafael María de Mendive, que li va pagar els estudis i li inculcà l'amor a la pàtria cubana.

Iniciada la Guerra dels Deu Anys, el seu mestre fou empresonat i deportat. Martí publicà clandestinament poemes favorables als independentistes. L'octubre de 1869 fou empresonat per les autoritats espanyoles. Va esser condemnat a sis anys de presó (març de 1870). Aquesta pena li fou commutada per la deportació a Espanya el gener de 1871. Aquest mateix any publicà "El presidio político en Cuba", on denunciava les presons colonials, i el 1873 "La República Española ante la revolución cubana". Va estudiar dret i filosofia i lletres a les universitats de Madrid i Saragossa.

El 1875, es va reunir amb la seva família a Mèxic. En aquest país va contreure matrimoni amb la cubana Carmen Zayas Bazán, el 1877. Aquest matrimoni no va funcionar i se separaren definitivament cap a 1890. En alguns períodes, per motius polítics, Martí visqué a Guatemala i Veneçuela. Visità Cuba el 1877, on s'instal·là el 1878. Treballà en un bufet com a pasant i participà en

activitats conspiratives. El 1879 va tornar a esser deportat a Espanya.

El 1880 passà a Nova York, on s'instal·là el 1881. Aquí, escriví "Cartas de Nueva York o escenas norteamericanas" (1881-91), el llibre de poesies "Ismaelillo" (1882) i "Versos sencillos" (1891), entre d'altres obres. En aquesta ciutat visqué amb la cubana Carmen Miyares (51).

Des de Nova York, Martí es dedicà a preparar una nova revolució independentista i aviat va connectar amb alguns grups de revolucionaris. Sempre hi va haver grups de cubans que no acceptaren la pau de Zanjón, i, des de l'exili, promogueren diversos intents insurreccionals que fracassaren aviat. La principal base social dels independentistes la constituïen els grups de treballadors cubans emigrats a Florida, a Cayo Hueso i Tampa, principalment.

Martí volia superar les divisions i les indecisions de la guerra dels Deu Anys. Considerava que era precis reunir tots els cubans independentistes, a l'exili i a l'interior, entorn d'un programa democràtic i revolucionari.

El 1891, es va fundar a Cayo Hueso la societat revolucionària "La Convención", que entrà en contacte amb els independentistes que residien a Cuba. Poc després, Martí fou convidat a Tampa, on els clubs revolucionaris formularen les "Resoluciones" del 28 de novembre de 1891, punt de partida del moviment unificador de l'independentisme cubà. En aquestes resolucions s'especificava que:

"La organización revolucionaria no ha de desconocer las necesidades prácticas derivadas de la constitución e

historia del país, ni ha de trabajar directamente por el predominio actual o venidero de clase alguna; sino por la agrupación conforme a métodos democráticos, de todas las fuerzas vivas de la patria; por la hermandad y acción común de los cubanos residentes en el extranjero; por el respeto y auxilio de las repúblicas del mundo, y por la creación de una República justa y abierta, una en el territorio, en el derecho, en el trabajo y en la cordialidad, levantada con todos y para el bien de todos" (51 bis).

Poc després, José Martí presentà a Cayo Hueso el projecte de Partit Revolucionari Cubà, que fou aprovat pels representants de les diverses associacions independentistes el 5 de gener de 1892. Vet aquí els quatre primers articles de les "bases del Partido Revolucionario cubano" (52) :

"Artículo 1º El Partido Cubano se constituye para lograr con los esfuerzos reunidos de todos los hombres de buena voluntad, la independencia absoluta de la Isla de Cuba, y fomentar y auxiliar la de Puerto Rico.

Artículo 2º El Partido Revolucionario Cubano no tiene por objeto precipitar inconsideradamente la guerra de Cuba, ni lanzar a toda consta el país a un movimiento mal dispuesto y discorde, sino ordenar, de acuerdo con cuantos elementos vivos y honrados se le unan, una guerra generosa y breve, encaminada a asegurar en la paz y el trabajo la felicidad de los habitantes de la Isla.

Artículo 3º El Partido Revolucionario Cubano reunirá los elementos de revolución hoy existentes y allegará, sin compromisos inmorales con pueblo u hombre alguno, cuantos elementos nuevos pueda, a fins de fundar en Cuba por una guerra de espíritu y métodos republicanos una Nación capaz de asegurar la dicha durable de sus hijos y de cumplir, en la vida histórica del continente, los deberes difíciles que su situación geográfica le señala.

Artículo 4º El Partido Revolucionario Cubano no se propone perpetuar en la República Cubana, con formas nuevas o con alteraciones más aparentes que esenciales, el espíritu autoritario y la composición burocrática de la colonia, sino fundar en el ejercito franco y cordial de las capacidades legi-

timas del hombre, un pueblo nuevo y de sincera democracia capaz de vencer, por el orden del trabajo real y el equilibrio de las fuerzas sociales, los peligros de la libertad repentina en una sociedad compuesta para la esclavitud".

El nou partit tenia uns estatuts secrets, que establien el seu funcionament a partir de les "Asociaciones independientes", que eren les bases de la seva autoritat, d'un consell constituït a cada localitat i format per tots els presidents de les associacions, i d'un "Delegado" i un tresorer, elegits anualment per les associacions.

El Delegat, el màxim dirigent revolucionari, fou, naturalment, José Martí. El nou partit aviat va comptar amb un òrgan, el periòdic "Patria", publicat a Nova York des del març de 1892, i amb nuclis de militants a l'Havana, Santiago, Camagüey i altres poblacions cubanes.

De la ideologia de Martí es pot destacar el seu antiautonomisme, l'antirracisme, la solidaritat amb Amèrica Llatina i l'antiimperialisme.

Ja el 1873, Martí va denunciar, encertadament, que ni els republicans ni, molt menys, els liberals, atorgarien pacíficament la independència a Cuba. Els autonomistes, segons ell, no eren més que una colla d'oligarques cubans antipatriòtics i reaccionaris, que medraven a costa de les miques que els hi donava Madrid. Després del fracàs del pla de reformes de Maura, Martí va fer una crida als autonomistes, perquè es passassin a l'independentisme on "sus compatriotas los esperan con regocijo". Així i tot, Martí estava segur que alguns dels caps autonomistes s'esti-

marien més anar a Madrid a esser "condes de la libertad y cabos caireles de la delicada monarquía".

José Martí va denunciar frontalment el racisme i les teories, llavors molt corrents, que parlaven de la inferioritat dels homes de color. Per a Martí, l'esclavatge era fruit d'unes determinades condicions històriques i calia recordar "que los galos blancos, de ojos azules y cabellos de oro, se vendieron como siervos, con la argolla al cuello, en los mercados de Roma". A més, mai va negar el paper destacat dels negres dins el Partit Revolucionari Cubà i denuncià la propaganda espanyola que intentava explotar la por als negres per fomentar la divisió en el camp independentista (53).

Per a José Martí la realitat Iberoamericana era completament diferent a l'Europea o la Nord-americana. El que ell anomenava "Nuestra América" era fruit d'una síntesi entre els elements autòctons i els colonitzadors espanyols. Qualificava l'arribada dels espanyols a Amèrica com una "ingerencia de una civilización devastadora". El 1888, Martí expressava així la necessitat de la solidaritat iberoamericana:

"Todo nuestro anhelo está en poner alma a alma y mano a mano los pueblos de nuestra América Latina. Vemos colosales peligros; vemos manera fácil y brillante de evitarlos; adivinamos, en la nueva acomodación de las fuerzas nacionales del mundo, siempre en movimiento, y ahora aceleradas, el agrupamiento necesario y majestuoso de todos los miembros de la familia nacional americana. Pensar es prever. es necesario ir acercando lo que ha de acabar por estar junto" (53 bis).

Un altre perill pels independentistes denunciats per Martí, era l'annexionisme. Malgrat que no estaven organitzats com a partit, els annexionistes podien ésser influents a causa de les seves gestions prop del Departament d'Estat dels Estats Units. Segons Martí, els annexionistes eren homes tímids aferrats a les seves riqueses, que veien en la incorporació als Estats Units una solució fàcil als problemes de Cuba.

Després d'una etapa d'admiració cap als Estats Units, Martí captà el caràcter imperialista dels Estats Units i l'hegemonia que aquest estat volia exercir sobre tota Amèrica Llatina. Va denunciar el

"carácter crudo, desigual y decadente de los Estados Unidos, y la existencia en ellos continua, de todas las violencias, discordias, inmoralidades y desordenes de que se culpa a los pueblos hispanoamericanos" (54).

En els Estats Units, la llibertat política

"No trajo a su establecimiento, ni crió aquí en su desarrollo, un sistema económico que garantizase a lo menos una forma de distribución equitativa de la riqueza; en que sin llegar a nivelaciones ilusorias e injustas, pudiese el trabajador vivir con decoro y sosiego" (54 bis).

Després de la fundació del Partit Revolucionari Cuba, de l'elecció del general Máximo Gómez (55) com a cap de l'organització militar revolucionària, i del fracàs de les reformes de Maura, els preparatius per a un nou aixecament s'acceleraren. El gener de 1895 va fracassar, a causa d'una delació,

un pla per envair Cuba des de Florida. Aquest fet no desanimà els insurrectes, ans al contrari, el prestigi de Martí en va sortir reforçat. La insurrecció ja era només qüestió de dies.

3.1.7. LA GUERRA DE CUBA (1895-1898)

Amb el "grito de Baire" (partit judicial de Bayamo, Orient), el 24 de febrer de 1895, començava la segona gran insurrecció cubana. Aquesta vegada la lluita acabaria amb cinc segles de dominació espanyola.

Aquest 24 de febrer, nombroses partides s'aixecaren en armes a Occident i a Orient, però no al centre de l'illa (Las Villas). A Orient, amb caps com Bartolomé Masó i Guillermo Moncada, els revoltats varen tenir un notable èxit.

En canvi a l'Havana les autoritats espanyoles detingueren molts dels dirigents independentistes i dispersaren els aixecats en armes. Davant aquesta situació, alguns dels "insurrectos" es rendiren a les autoritats militars, ja que el capità general, Emilio Calleja va dictar un ban que deixava en llibertat els independentistes que lliurassin les seves armes a l'autoritat militar espanyola.

Aviat començaren a arribar reforços de tropes per als espanyols i Arsenio Martínez Campos (56) va esser nomenat capità general de Cuba, l'abril de 1895. Aquest mateix mes arribaren a Cuba els principals caps independentistes, José Martí, Máximo Gómez i Antonio Maceo.

Els dos primers havien signat el Manifest de Montecristi (Santo Domingo), nom amb el qual és coneguda la proclama de "El Partido Revolucionario Cubano a Cuba". En aquest manifest es formulava la tesi de l'alliberament de Cuba per la lluita armada i

s'afirmava que la guerra no es faria contra l'espanyol "neutral y honrado" ni contra el cubà "tímido, equivocado". La revolució construïria una república diferent de les "feudales y teóricas de Hispanoamérica" ja que a Cuba la guerra la feia un poble "democrático y culto", molt superior a les masses "llaneras o indias" que s'independitzaren a començaments de segle. Després de rebutjar l'anomenat perill negre, el manifest afirmava que els cubans no odiaven als espanyols i esperava que ni l'exèrcit ni els "quintos" s'oposarien a una revolució que duria a Cuba la pau definitiva (57).

El 19 de maig de 1895, en un combat entre els cubans i els espanyols, a Dos Ríos, hi trobà la mort José Martí.

A Orient, els rebels obtengueren les victòries de Peralejo i Sao del Indio, a Las Villas, hi havia diversos grups de guerrillers cubans. Máximo Gómez havia penetrat a la província de Camagüey i li organitzava la rebel·lió. La situació era molt greu pels espanyols. Martínez Campos va escriure a Cánovas del Castillo, aleshores president del govern espanyol, que

"Los pocos españoles que hay en la isla sólo se atreven a proclamarse como tales en las ciudades. El resto de los habitantes odia a España".

El general Martínez Campos es negava a realitzar una guerra contra la població civil:

"Podría reconcentrar las familias de los campos en las poblaciones, pero necesitaría mucha fuerza para defenderles; ya son pocos en el interior los que quieren ser voluntarios. Segundo, la miseria y el ham-

bre serían horribles (...). Tal vez llegue a ello, pero en caso supremo, y creo que no tengo condiciones para el caso. Sólo Weyler las tiene en España, porque además reúne las de inteligencia, valor y conocimiento de la guerra" (58).

En aquesta conjuntura, amb la guerra d'alliberament en marxa i amb bones perspectives, els cubans varen organitzar el govern polític de la Cuba lliure. Es promulgà una constitució, a Jimaguayú (Camagüey), el setembre de 1895 (58 bis) i es va elegir un consell de govern, encapçalat per Salvador Cisneros de Betancourt, com a president, amb Bartolomé Masó com a vice-president. El govern de Cuba lliure es completava amb quatre secretaris, Carlos Roloff, de guerra; Severo Pina, d'hisenda; Santiago García Cañizares, d'interior; i Rafael Portuondo, de relacions exteriors. A més, es va nomenar general en cap al major general Máximo Gómez, lloctinent general al major general Antonio Maceo (59), i agent diplomàtic a Nova York, a Estrada Palma.

Poc després es va realitzar, la invasió d'Occident. L'expedició invasora, composta de 1.053 homes comandats per Antonio Maceo, va partir de Baragua (Orient), el 22 d'octubre de 1895.

Antonio Maceo y Grajales havia nascut a Mayajubabo, Orient, el 1845. De família humil, el seu pare era d'origen veneçolà i la seva mare era negra. El 1868 s'incorporà a la conspiració contra el domini colonial espanyol. Durant la guerra dels Deu Anys, participà en nombroses accions de guerra i el 1872 ascendí a coronel. El 1873 obtengué la graduació de general i el 1874 es destacà en la invasió de las Villas. El 1877 i el 1878 dirigí una sèrie d'ofensives contra els espanyols a Orient. El febrer de

1878 s'oposà a la pau de Zanjón, que qualificà de "rendición deshonrosa".

Llavors, formulà la protesta de Baraguá (març de 1878) i intentà continuar la guerra amb uns 1500 homes. Fins i tot organitzà un goven provisional, però l'esforç fou inútil i el maig d'aquell mateix any s'hagué d'exiliar.

Va residir a Haití, Santo Domingo i Honduras, on fou nomenat comandant de l'exèrcit. El 1884, va conèixer Martí personalment i el 1890 va poder visitar Cuba. Tornà a Centre-Amèrica i obtengué permís per colonitzar terres a Nicoya (Costa Rica). Des d'aquí va partir per participar en la segona guerra d'independència. Va lluitar a la zona d'orient i el setembre de 1895 fou nomenat tinent general de l'exèrcit revolucionari.

A finals de 1895, Antonio Maceo comandà la columna d'independentistes cubans que, des de l'est, travessaren sense dificultats la província de Camagüey. Per allà on passaren, aplicaren, no sense algunes disensions internes, la "política de la tea", és a dir, impedir la "zafra", la collita de la canya de sucre i cremar-ho tot al seu pas.

Ja dins la província de Las Villas, i amb la columna notablement reforçada per la incorporació de centenars de cubans, Maceo derrotà l'exèrcit espanyol a Mal Tiempo. La columna va penetrar a la planura de Matanzas. Al poble de Coliseo, Martínez Campos va concentrar part de les seves forces per aturar l'avanç cubà. El combat fou indecís, però Martínez Campos, que havia posat en perill la seva vida, es retirà a l'Havana. La població civil de la ciutat de Matanzas, a només 6 llegües de Coliseo, es

refugià a la capital. Els cubans, per la seva banda, es dirigiren momentàniament cap orient, en l'anomenada "contramarcha estratègica" per la província de Matanzas.

La columna invasora es dedicà a destruir-ho tot al seu pas. Les vies fèrries eren sistemàticament destrossades i es calava foc a totes les plantacions de canya de sucre que trobaven, així com a les cases-palau dels hisendats. El pas dels independentistes era marcat pels incendis que deixaven a darrera i als costats. Es feia així la guerra social, la guerra revolucionària que els cubans no s'havien atrevit a fer durant la guerra dels Deu Anys.

Poc després, es va continuar la marxa cap a Occident. Els primers dies de 1896, els cubans entraren a la província de l'Havana i ocuparen diversos pobles. A la capital, s'instal·laren bateries d'artilleria pels carrers i es declarà l'estat de setge a les províncies de l'Havana i Pinar del Río. El 8 de gener de 1896, Maceo entrà per primera vegada a Pinar del Río, i catorze dies més tard els independentistes arribaren al poble més occidental de Cuba, Mantua, on foren rebuts amb entusiasme i aixecaren l'acte històrica de la invasió d'Occident.

En el bàndol espanyol, La Unió Constitucional i el Partit Reformista eren partidaris de la guerra a ultrança. Només el Partit Autonomista, que condemnà la guerra des del primer moment, era partidari d'una sortida negociada. Hi va haver alguns dirigents autonomistes que s'incorporaren als revolucionaris (60).

Llavors, el 10 de febrer de 1896, es va fer càrrec de la

capitania general de Cuba, el general Valerià Weyler i Nicolau (61). El nou capità general estava decidit a fer una guerra sense contemplacions i posà en marxa la "reconcentració" de la població pagesa. Aïllà Maceo a Pinar del Río i aconseguí la seva mort a San Pedro, prop de Punta Brava (l'Havana), el desembre de 1896 (62).

Weyler va "pacificar" les províncies de l'Havana, Matanzas i Las Villas, però un any i mig després del seu nomenament era lluny de poder acabar amb la guerra.

El novembre de 1897, Weyler fou substituït pel general Ramón Blanco (63). Aquest fet va suposar un important canvi en la política espanyola a Cuba. S'abandonaren els plans militars de Weyler i el govern va concedir l'autonomia a Cuba. La Constitució per a Cuba estava inspirada en la constitució espanyola de 1876. Es creava un parlament insular, compost de dues cambres, una amb el nom de Consell d'Administració, integrada per 18 membres elegits i 17 nomenats pel rei; i l'altra amb el nom de Cambra de representants, els membres de la qual serien elegits per votació popular. El govern de l'illa restava en mans del governador general, designat pel rei, però es creava un govern autònom.

El règim autònom entrà en vigor el primer de gener de 1898. El nou govern cubà estava format per quatre secretaris (ministres) autonomistes i dos reformistes, amb l'autonomista José María Gálvez (64) com a president.

A més de concedir l'autonomia, el govern de Madrid va establir la igualtat dels drets polítics entre els súbdits europeus i americans de l'Estat Espanyol, i va estendre el sufragi univer-

sal a les Antilles.

Però aquestes concessions arribaven massa tard. Els independentistes, que havien reformat la seva constitució a La Yaya (Camagüey), i elegit nou president a Bartolomé Masó, rebutjaren l'autonomia frontalment. La guerra continuava. El gener de 1898, fracassava una ofensiva espanyola a la vall del riu Cauto, a Orient, i el mes de febrer Blanco envià infructuosament un gran exèrcit contra Máximo Gómez a Las Villas. El març de 1898, el departament d'estat nord-americà valorava la situació cubana en el sentit que els independentistes dominaven la part oriental de l'illa i que les seves columnes actuaven a la part occidental. Segons aquest informe l'autonomia era un fracàs total i la situació social i econòmica del país era pitjor que mai (65).

En aquesta conjuntura, es va produir la intervenció nord-americana. Les ambicions dels Estats Units sobre Cuba es remunten a començaments de segle i, com hem vist, en aquesta illa sempre hi va haver un corrent d'opinió, minoritari, favorable a l'annexió. A Washington sovint es considerava que Cuba era una càrrega feixuga per a l'estat Espanyol i una necessitat estratègica pels Estats Units. La pressió nord-americana fou considerable des del començament de la guerra a través de la diplomàcia i de l'opinió pública, influïda per l'anomenada premsa groga (66).

Les exigències del govern nord-americà augmentaren notablement arran de l'explosió del «Maine» el 15 de febrer de 1898, que causà 266 morts. La destrucció d'aquest cuirassat de la marina

nord-americana en el port de l'Havana fou atribuïda, sense fonaments, al govern espanyol (66 bis).

Una negociació secreta que es realitzà a Madrid per comprar Cuba per 300 milions de dòlars va fracassar. La reina Maria Cristina no va trobar cap dirigent polític que volgués tenir el poder a Espanya per liquidar pacíficament les darreres possessions colonials. Entre la venda i la guerra, els dirigents espanyols, en bona part a causa del bel·licisme dels diaris i dels partits polítics, optaren per la guerra.

Ni la supressió de la reconcentració a Cuba, el 31 de març, ni la suspensió de les hostilitats per part espanyola, el 10 d'abril, foren suficients pel govern de Washington. El 18 d'abril, una resolució conjunta del Senat i de la Cambra de Representants suposava un ultimàtum perquè Espanya abandonés Cuba.

L'aïllament internacional espanyol en el context d'una Europa dividida entre la triple (Alemanya, Àustria-Hongria i Itàlia) i la doble aliança (França i Rússia), i la negativa de Gran Bretanya a donar suport a Espanya, facilitaren el camí cap a la guerra.

El 15 d'abril de 1898 començà, oficialment, la guerra entre Espanya i els Estats Units (67).

Després, els esdeveniments es precipitaren. La flota de l'almirall Cervera aconseguí arribar a Cuba (19 de maig), però fou bloquejada a l'estreta boca de la badia de Santiago. A partir del 24 de juny, els nord-americans desembarcaren, protegits pels independentistes, un gran contingent de tropes (uns 15.000 homes), a Daiquiri, a l'Est de Santiago.

El primer de juliol, els nord-americans derrotaren els espanyols, que malgrat la seva inferioritat numèrica oferiren una aferrissada resistència a Lomas de San Juan i El Caney, on va morir el general Vara de Rey (68). L'endemà, cubans i nord-americans completaren el setge a Santiago.

A causa de la pressió de l'opinió pública i per salvar el règim i la dinastia, el govern de Madrid, malgrat esser conscient de la inferioritat espanyola, ordenà la sortida de l'esquadra. El 3 de juliol de 1898, l'estol espanyol va començar a sortir del port de Santiago. D'un en un els seus vaixells foren enfonsats pels poderosos creuers i cuirassats nord-americans de l'almirall Sampson. La batalla costà als espanyols tot l'estol, 1.700 presoners (inclòs l'almirall), 350 morts i 160 ferits. Els Estats Units varen tenir un mort (69).

L'exèrcit espanyol encara restava teòricament indemne. Però més de tres anys de lluita contra els cubans l'havien afeblit i delmat. Les seves unitats estaven aïllades en una país majoritàriament hostil.

El 12 d'agost de 1898 es firmaven els preliminars del tractat de pau entre els governs d'Estats Units i Espanya:

"Artículo 1º. España renunciará a toda pretensión a su soberanía y a todos sus derechos sobre Cuba.

Artículo 2º. España cederá a los Estados Unidos la isla de Puerto Rico y las demás islas que actualmente se encuentren bajo la soberanía de España en las Indias Occidentales, así como una isla en las Ladroneas, que será escogida por los Estados Unidos.

Artículo 3º. Los Estados Unidos ocuparán y conservarán la ciudad, la bahía y el puerto de Manila, en espera de la conclusión de un tratado de paz, que deberá determinar la intervención (contrôle), la disposición y el gobierno de las Filipinas.

Artículo 4º. España evacuará inmediatamente la isla de Cuba, Puerto Rico y las demás islas que se encuentran actualmente bajo la soberanía española en las Indias Occidentales" (70).

Les negociacions de pau, a les quals no hi participà cap representant cubà, començaren a París l'u d'octubre. Estats Units no acceptà cap proposta espanyola, així que quan es firmà la Pau de París l'Estat Espanyol va perdre totes les possessions ultramarines:

"1º España renuncia a todo derecho de soberanía y propiedad sobre Cuba. En atención a que dicha isla cuando sea evacuada por España va a ser ocupada por los Estados Unidos, los Estados Unidos, mientras dure su ocupación, tomarán sobre sí y cumplirán las obligaciones que por el derecho de ocuparla, les impone el derecho internacional, para la protección de vidas y haciendas.

2º España cede a los Estados Unidos la Isla de Puerto Rico y las demás que están ahora bajo su soberanía en las islas occidentales y la isla de Guam en el archipiélago de las Marianas o Ladrones.

3º España cede a los Estados Unidos el archipiélago conocido por las Filipinas (...). Los Estados Unidos pagaran a España la suma de veinte millones de dollars (20.000.000) dentro de los tres meses después del canje de ratificación del presente Tratado.

4º Los Estados Unidos durante el término de diez años a contar desde el canje de las ratificaciones del presente Tratado admitirán en los puertos de las islas Filipinas a los buques y mercancías españolas bajo las mismas condiciones que los buques i mercancías de

los Estados Unidos.

5º Los Estados Unidos al ser firmado el presente Tratado, transportaran a España a su costa, los soldados españoles que hicieron prisioneros de guerra las fuerzas americanas al ser capturada Manila. Las armas de estos soldados les serán devueltas" (71).

Espanya renunciava a qualsevol dret sobre Cuba, que passava a esser administrada pels nord-americans, sense obtenir la independència per la que tant havia lluitat (72).

3.2. LA SITUACIO A PUERTO RICO

L'illa de Puerto Rico, l'antiga Borinquén, i Cuba, eren les úniques colònies que Espanya va mantenir en el Carib durant quasi tot el segle XIX.

En aquest segle, Puerto Rico va tenir un important creixement econòmic. De 1825 a 1840 el sucre visqué la seva època daurada, però com que es basava en l'ús de mà d'obra esclava i en tècniques arcaiques, les grans hisendes sucreres foren poc rendibles cap a la meitat de segle. Els esclaus varen esser cada cop més mals d'adquirir fins que el 1873 s'abolí l'esclavitud.

Des de la meitat del segle XIX assolí molta importància el conreu del cafè, de tal manera que s'anaren formant grans latifundis cafeters. A més del cafè i el sucre, Puerto Rico exportava tabac, rom, mels, i d'altres productes. Les importacions més importants venien dels ports metropolitans -Palma, Barcelona, Màlaga, Cadis i Santander- i eren principalment olis, cereals, farines, espècies, llegums, vins i licors.

Puerto Rico, com Cuba, no va participar en el procés independentista llatinoamericà, en bona part perquè era una societat esclavista on les classes dirigents depenien del suport de l'Estat Espanyol. Així i tot, hi va haver algunes incursions des de Veneçuela (1816 i 1825), i algunes conspiracions independentistes (1838).

També va aparèixer un corrent d'opinió favorable a l'annexió als Estats Units, liderat per Julián Blanco.

Entre 1823 i 1868, Puerto Rico va tenir un règim polític excepcional. El governador gaudia de facultats polítiques omnímodes per poder reprimir qualsevol intent independentista o qualsevol rebel·lió d'esclaus.

Com en el cas de Cuba, la condició colonial de Puerto Rico es va fer palesa el 1837, quan el seu diputat fou exclòs de les Corts de Madrid que decidiren que Puerto Rico es governàs per lleis especials.

A Puerto Rico, el mateix que a Cuba, no es derivà cap reforma de la Junta d'Informació de 1866-67. Anaren a Madrid com a representants de Puerto Rico José Julián Acosta, Segundo Ruiz Beltran, Francisco Mariano Quiñones i Manuel F. Zeno y Correo. Acosta, Ruiz i Quiñones indicaren que les reformes s'haurien de fer a Puerto Rico a partir de la supressió de l'esclavitud.

El fracàs de la Junta d'Informació va afavorir els grups independentistes, entre els quals es destacava el que dirigia Ramón Emeterio Betances. Aquest, estava en contacte amb els independentistes cubans i havia creat a Santo Domingo un Comitè Revolucionari de Puerto Rico que tenia delegacions a les principals ciutats de Puerto Rico. Estaven preparant un gran aixecament però el grup de Camuy fou descobert. Llavors, els revolucionaris varen haver d'adelantar el pronunciament i el 23 de setembre de 1868 diverses columnes d'insurrectes procedents de Mayagüez, Lares i altres llocs es concentrà a l'hisenda de Manuel

Rojas, prop de Lares.

Una columna d'uns 400 revolucionaris, comandats per Manuel Rojas ocupà sense dificultats la ciutat de Lares. L'endemà, 24 de setembre, es proclamà en aquesta ciutat la República de Puerto Rico i es nomenà president Francisco Ramírez Medina.

Aquest fet fou anomenat el "Grito de Lares". L'aixecament independentista va fracassar aviat perquè no arribaren els reforços que Betances tenia preparats a Santo Domingo i els revoltats foren derrotats per les forces espanyoles. Durant el mes d'octubre les tropes espanyoles varen perseguir els revolucionaris. Alguns dels dirigents varen morir en combat i d'altres, com Manuel Rojas, foren empresonats. El govern colonial realitzà unes 550 detencions.

Mentre a Cuba espanyols i cubans s'enfrontaven en la Guerra dels Deu Anys, a Puerto Rico el govern espanyol va introduir una sèrie de reformes entre el 1869 i el 1873. A més de la supressió de l'esclavitud (març de 1873), Puerto Rico va obtenir representació al Parlament de Madrid (1869), el sufragi universal, les llibertats democràtiques contingudes en el llibre primer de la Constitució Espanyola de 1869 (1873), àmplies reformes en l'administració dels municipis i la creació d'una diputació provincial (1870). Així, Puerto Rico gairebé s'equiparava a les províncies espanyoles.

Aquestes reformes no foren considerades suficients pels independentistes que persistiren en les seves activitats conspiratòries. A més de Betances, es destacà com a dirigent separatista Eugenio María de Hostos.

Amb la Restauració, hi va haver un cert retrocés, i, per exemple, es retornà al sufragi censitari. Així i tot, però, les reformes aplicades a Puerto Rico varen servir de base perquè els independentistes cubans acceptassin la pau de Zanjón (1878). El 1898, Puerto Rico enviava 16 diputats a les corts de Madrid.

A Puerto Rico, com a Cuba, també s'organitzaren dos partits, un era el Partit Conservador o Liberal Conservador, fundat el 1869 i posteriorment anomenat Partit Incondicional Espanyol (1872) i Partit Espanyol Sense Condicions. L'altre era el Partit Liberal Reformista, fundat el 1870. Aquest partit se va convertir el 1887 en el Partit Autonomista Porto-riqueny..

El Partit Espanyol tenia per cap des de 1880 a Pablo Ubarri i representava "una verdadera garantía para los intereses españoles antillanos". Era partidari de "todo gobierno que rija los destinos de la Patria" i tenia per objectiu "mantener siempre unido á su Metrópoli está parte del territorio" (73).

El Partit Autonomista era dirigit per Román Baldorioty de Castro i propugnava l'autonomia per a Puerto Rico. Els autonomistes sol·licitaven el màxim grau possible de descentralització administrativa compatible amb la unitat de la pàtria espanyola. El programa autonomista de 1887 era partidari de la integració política i jurídica de Puerto Rico amb Espanya i de la descentralització administrativa. La petita Antilla hauria de tenir dret a votar els seus propis pressuposts. Posteriorment alguns autonomistes propugnaren una autonomia semblant a la que havia obtingut el domini del Canadà el 1867.

La seva empenta inicial atemorí els sectors més

conservadors, que aconseguiren que el 1887 el governador, el general Romualdo Palacios, desencadenàs una onada de repressió. El governador acusà els autonomistes de donar suport a una societat secreta nacionalista anomenada "La Torre del Viejo" que intentava boicotejar els comerciants espanyols. Els principals dirigents autonomistes de Ponce foren empresonats per la Guardia Civil i sovintejaren les arbitrarietats i les tortures. Quan el govern de Madrid va conèixer l'abast de la repressió va destituir el governador. El nou governador, el general Juan Contreras, va posar en llibertat els autonomistes empresonats i va permetre que fessin reclamacions pels mals tractes que havien rebut.

Però el mal ja estava fet. El que la historiografia porto-riquenya anomena "Año terrible" de 1887 va perjudicar quasi tant la causa espanyola a la petita Antilla com la invasió nord-americana de 1898.

El febrer de 1892 un grup d'exiliats i emigrants porto-riquenys va fundar a Nova York el "Club Borinquen", de caràcter independentista. Aquesta societat editava el periòdic "El Porvenir".

El 1892, el Partit Autonomista estava presidit per Julián E. Blanco, amb Rafael María de Labra com a delegat a Madrid. Altres dirigents autonomistes eren Salvador Brau, Luis Muñoz Rivera i José de Diego.

L'agost d'aquest mateix any els autonomistes decidiren el "retramiento", és a dir, no presentar-se a les eleccions. Els autonomistes denunciaven així el predomini que de fet tenia el Partit Espanyol en l'administració de Puerto Rico:

"Que nuestros adversarios se apoderen cómodamente y sin estorbos de toda la administración del país, que, de hecho vienen monopolizando hace veinte años, á pesar de nuestras estériles resistencias" (74).

Això no volia dir que el Partit Autonomista renunciàs als seus ideals, sinó que fiscalitzaria des de defora les gestions dels ajuntaments i la Diputació.

Quan Antoni Maura accedí al ministeri d'Ultramar, el desembre del 1892, es preocupà perquè els espanyolistes acceptassin els autonomistes com a una oposició leal:

"Al claro entendimiento de usted no se le oculta que (...) tratando a los partidos adversos como a enemigos declarados sin derecho á miramiento alguno se lleva al política por vías peligrosas que suelen desembarcar más o menos tarde en mayores daños de los que se procura evitar" (75).

L'ampliació del sufragi censitari decretada per Maura no fou ben rebuda pels autonomistes, perquè discriminava als porto-riquenys, no ja respecte als espanyols metropolitans, sinó respecte als mateixos cubans. Podrien votar els porto-riquenys que pagassin més de deu pesos i els cubans que en pagassin més de cinc. Maura justificava aquesta desigualtat per una diferència de riquesa entre les dues illes, però sembla que va esser una concessió al Partit Espanyolista. Els autonomistes es consideraren tractats com a espanyols de tercera classe i, a diferència dels seus homòlegs cubans, amb els quals mantenien

contactes, no es presentaren a les eleccions a corts de març de 1893, i continuaren amb el seu retraïment (76).

El projecte de llei que reformava el govern i l'administració civil de les illes de Cuba i Puerto Rico, presentat per Maura al Congrés el 5 de juny de 1898, disposava que s'aplicassin a Puerto Rico les bases referides a Cuba, amb algunes modificacions (77). La Diputació provincial de Puerto Rico estaria composta per només dotze diputats,

"que seran elegidos de tres en tres por cuatro circunscripciones, las cuales se formarán agrupando los partidos ó distritos judiciales de la isla, según el número de habitantes, los medios de comunicación y las demás circunstancias atendibles al efecto".

El Consell d'Administració de Puerto Rico, un òrgan merament consultiu, estaria format per sis autoritats: el governador general, que seria el president del consell, el bisbe, el general segon caporal, el president de l'Audiència territorial i el coronel del Cos de Voluntaris; sis diputats provincials en la segona meitat del seu mandat; i sis persones nomenades per reial decret pel govern (78).

Pel Partit Autonomista de Puerto Rico, les reformes de Maura suposaven un punt de partida,

"por más que ese ensayo, tímido en demasía, y el concepto que de la descentralización administrativa parece tener el Sr. Maura, disten mucho de llenar nuestras legítimas aspiraciones".

El projecte de reformes, segons els autonomistes, ratificava el que ells denunciaven des de feia temps, que

"Nuestra administración provincial y municipal no puede seguir un día más en la completa bancarrota é inmoral desbarajuste en que se encuentra".

La reforma oferia un gran nombre d'avantatges respecte al sistema vigent. Donava més facultats a les corporacions locals, obligava els batles a tenir l'acta de regidor, facultava la Diputació provincial per aprovar els pressuposts municipals, reduïa el nombre dels diputats, llavors excessiu, i disposava que la Diputació elegís un president únic. També era important la iniciativa concedida a la Diputació per proposar la reforma de les lleis promulgades a Puerto Rico fora de les seves competències, la modificació del règim electoral per a permetre l'accés de les minories als ajuntaments i a la diputació, la nova estructura del consell d'administració i el seu caràcter merament consultiu, i l'elecció per circumscripcions dels diputats provincials.

Però aquests avantatges s'anul·laven sovint a causa de les deficiències, ambigüitats i inconseqüències que hi havia a les bases del projecte. Entre altres, els autonomistes criticaven que no es reduís el nombre de regidors, que l'existència de la Diputació estàs en mans del governador general, i que fos el governador general o un delegat seu qui executàs els acords de la Diputació. Segons els autonomistes, hauria d'esser el president de la Diputació qui, com els batles, executàs els acords de la

Diputació. Si no es feia així

"Toda sombra de la idea autonómica podría desaparecer en la práctica, llevando la centralización hasta un extremo á que hasta ahora no había llegado sino de un modo vergonzante; en una palabra, se correría el peligro de entregar otra vez toda la administración provincial al caciquismo y la burocracia".

També consideraven que haurien d'esser competència de la Diputació Provincial els bancs, els ports, les aigües, i la policia. El règim electoral no solament hauria de facilitar a les minories l'accés a les corporacions, sinó que hauria de garantir l'exactitud en els censos i la llibertat en l'emissió del vot. Naturalment, rebutjaven que figuràs com a vocal del Consell d'Administració el cap superior del cos de voluntaris, i proposaven el comandant de Marina i l'Intendent general d'hisenda.

Si aquestes esmenes s'acceptassin, el Partit Autonomista cooperaria de bon grat a la seva implantació i es tornaria a presentar a les eleccions (79).

Arran dels debats de juliol de 1893 en el Congrés de Madrid, el Partit Autonomista va donar un suport explícit a Antoni Maura i les seves reformes i es va identificar plenament amb la política del Partit Liberal, fins al punt de declarar el següent:

"el día que se realice de veras la plena descentralización administrativa (...) y la completa identidad de sus hijos y habitantes en el goce de los derechos civiles y políticos de que disfrutan los peninsulares, no sólo se hará innecesaria la verdadera autonomía,

la autonomía política de que nunca se ha ocupado el Partido autonomista puertorriqueño, sino que este mismo partido desaparecerá por no tener razón de ser, y sus afiliados entraran (en els) partidos nacionales, yendo á confundirse en sus filas con sus hermanos del otro lado del Atlántico" (80).

Pel que fa als espanyolistes, sembla que només volien acceptar les reformes si aquestes no modificaven en res el statu quo vigent. Els diputats espanyolistes a Madrid sol·licitaren a Maura que el projecte de reformes es dividís en dos, un per a Puerto Rico i l'altre per a Cuba, ja que la vida política era molt diferent a la petita Antilla. El comte de Torrejando, de l'ala esquerra del Partit Espanyol de Puerto Rico va formar part de la comissió que en el Congrés dels diputats va avaluar positivament el projecte de Maura.

Posteriorment, un cop fracassat el projecte de Maura, el congrés aprovà el projecte d'Abarzuza per reformar el govern i administració civil de Cuba i Puerto Rico. Aquest projecte no es va arribar a aplicar ni a Cuba, a causa de la guerra d'independència, ni a Puerto Rico.

Quan el febrer de 1895 esclatà el segon aixecament independentista cubà, a Puerto Rico ningú el va secundar. La petita Antilla depenia en bona part de l'exportació del cafè a Espanya i a Cuba, i molts de terratinents tenien por que una Cuba independent tancàs el pas al cafè porto-riqueny. A més, el pas d'una economia basada en el sucre a una economia fonamentada en

el cafè a finals del s XIX, provocà un important atur i una creixent agitació social. El 1895 es va produir una crisi econòmica. Els terratinents criollos tenien por de mobilitzar la població pagesa contra Espanya per no desencadenar una revolució social (81).

El desembre de 1895 es va fundar a Nova York la Secció Porto-riquenya del Partit Revolucionari Cubà que tenia per objectiu provocar un aixecament independentista a l'antiga Borinquen.

Més de cent porto-riquenys lluitaren al costat dels independentistes cubans, i alguns com el poeta Pachín Marín hi trobaren la mort.

El febrer de 1897 el Partit Autonomista s'escindí, ja que el sector majoritari, encapçalat per Luis Muñoz Rivera, es convertí en el Partit Liberal Fusionista Porto-riqueny. Aquest partit era la filial porto-riquenya del Partit Liberal de Sagasta, el qual s'havia compromès a concedir l'autonomia quan arribàs al poder.

L'altre sector de Partit Autonomista, de caràcter republicà, organitzà un partit autonomista "pur" o "ortodox", sota la influència del metge José Celso Barbosa.

El setembre de 1897, un grup d'uns seixanta porto-riquenys va intentar ocupar Yauco. Fracassaren i la majoria foren empresonats.

Quan Sagasta arribà al poder, el govern de Madrid va concedir l'autonomia a Puerto Rico, el mateix que a Cuba (25 de novembre de 1897).

Poc després, els dos partit autonomistes s'unificaren amb el

nom d'Unió Autonomista Liberal i el Partit Espanyol adoptà el nom d'"Agrupació Autònica Oportunista".

El febrer de 1898 es va constituir el primer govern autònom de la història de Puerto Rico, constituït per tres ministres liberals-autonomistes i dos espanyolistes i presidit per Francisco Mariano Quiñones.

Aquest govern quasi no va tenir temps d'actuar perquè el 26 de juliol els nord-americans desembarcaven a l'illa, a Guánica, a la costa sud.

Amb el suport d'alguns criollos, els nord-americans ocuparen el sud i l'oest de l'illa sense trobar massa resistència. Per les muntanyes s'organitzaren partides de "tiznados", porto-riquenys que es venjaven dels propietaris, procedents majoritàriament de la Península i de Balears. El 12 d'agost de 1898 se signà l'armistici. Moltes d'institucions de govern continuaren funcionant i no hi va haver canvis en la propietat.

Molts d'homes de negocis nord-americans arribaren a Ponce i aviat s'incrementà la influència econòmica dels Estats Units. Un sector important de l'independentisme porto-riqueny es mostrà favorable a l'annexió als Estats Units.

El 21 d'octubre de 1898 l'Estat Espanyol lliurà tots els municipis de Puerto Rico a l'administració nord-americana. Al mateix temps, les darreres tropes espanyoles abandonaven l'illa. Puerto Rico passà a esser governada pel general Brooke, com a governador militar dels Estats Units.

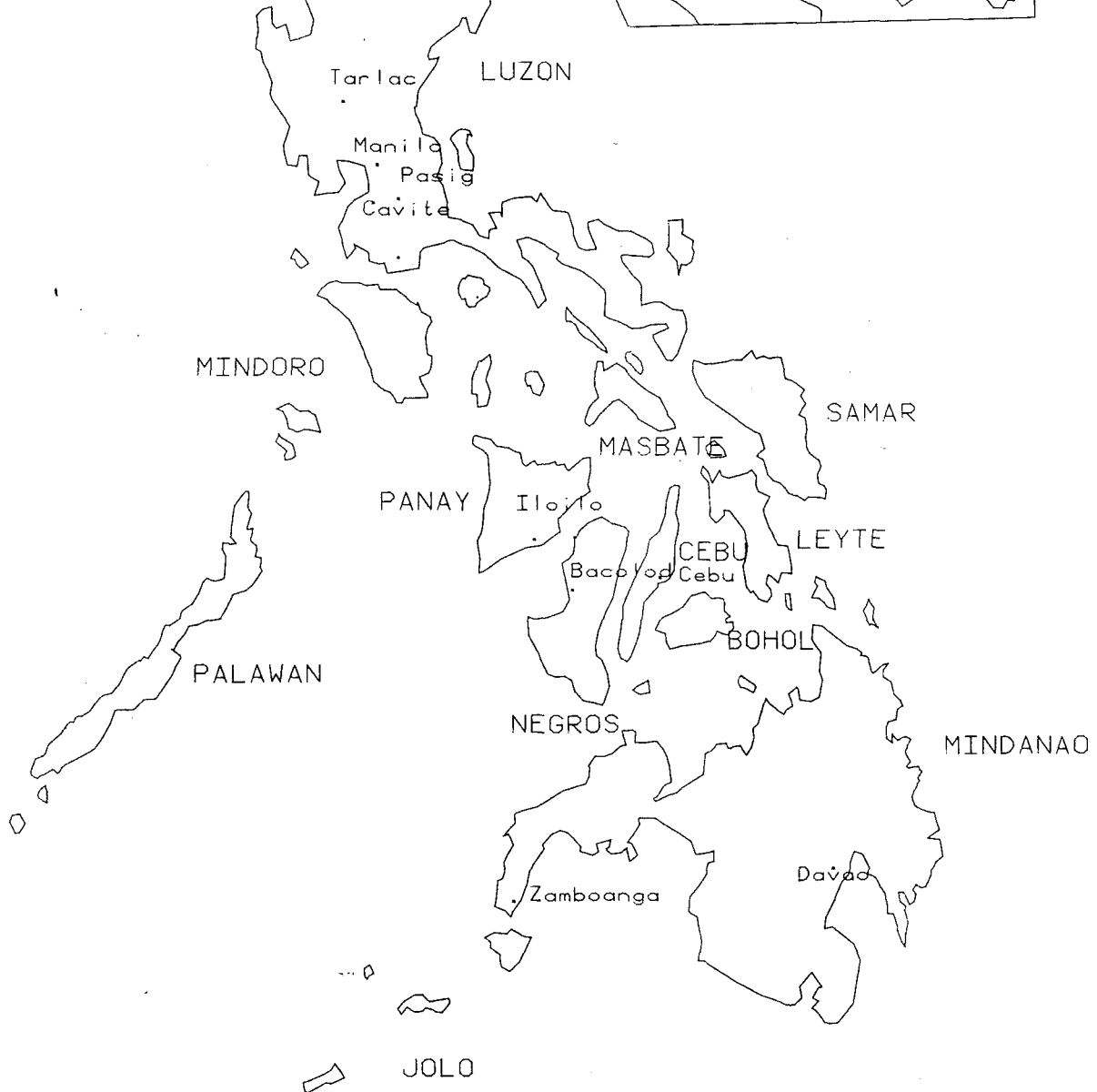
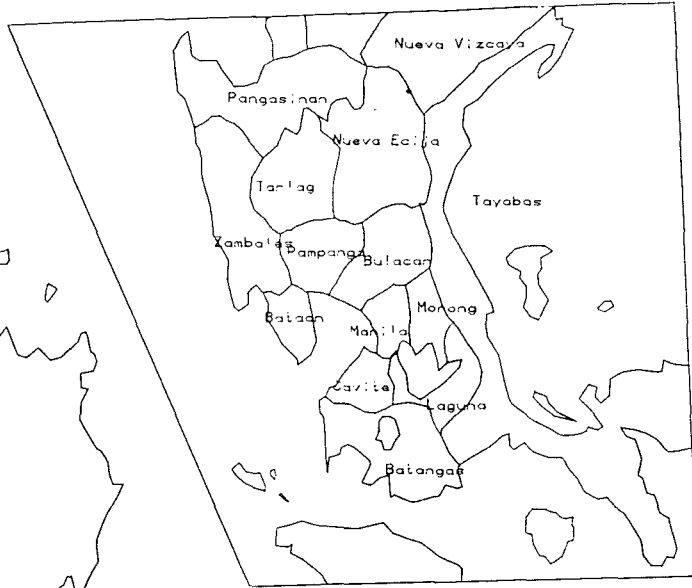
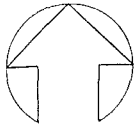
El desembre de 1898, per la pau de París, article segon, l'Estat Espanyol va cedir Puerto Rico als Estats Units. Aquest tractat respectava els drets dels ciutadans espanyols residents a la petita Antilla i garantia la llibertat religiosa.

3.3. LES LLUITES A LES FILIPINES

La guerra de Cuba va eclipsar la qüestió de les Filipines. Aquestes illes sempre varen esser considerades, per la seva llunyania i per la composició de la seva població, una colònia de segona categoria. Aquesta percepció ha fet oblidar la importància que tenien les Filipines per la seva demografia -cinc vegades superior a la de Cuba-, extensió -tres vegades l'illa de Cuba- (82), i riquesa, i pels desitjos imperialistes que va suscitar (83).

A continuació tractarem específicament el context de les revoltes independentistes a les Filipines, el govern de Weyler com a capità general i les reformes d'Antoni Maura quan era ministre d'Ultramar.

PROVINCIES DE LA PART CENTRAL DE LUZON

Elaboracio propia.

LES ILLES FILIPINES

3.3.1. FILIPINES, LA COLONIA OBLIDADA

Les illes Filipines, conquerides pels castellans a partir del 1571, tenien una població autoctòna densa que no fou eliminada pels colonitzadors, a diferència del que va passar a les Antilles (84).

La població aborígen era ètnicament molt diversa, hi havia negritos -un grup ètnic de pigmeus de pell molt fosca-, vedes, pàpues, xinesos i malais, que eren l'element predominant. Entre aquests darrers es destaquen els tagals, o tagàlogs, de la regió de Manila.

Aquesta diversitat, el caràcter muntanyós del país i la fragmentació insular, facilitaren l'aïllament i dificultaren el domini espanyol. Molts de pobles, a les zones més allunyades de la regió central composta pel sud de Luzón i les illes Visayas, mai no varen esser controlades de fet per l'Estat Espanyol (85).

Al sud, els "moros" de l'illa de Mindanao, convertits a l'islamisme des del s XV, eren un focus constant de preocupació i mai no varen esser del tot sotmesos (86).

Des dels inicis de la colònia hi va haver una dualitat de poder, per una banda hi havia les autoritats polític-militars, i per l'altra les autoritats religioses. La terra fou repartida entre els colons espanyols, que sempre varen esser molt minoritaris, i l'església, sobretot l'orde dels agustins que es va convertir en el principal terratinent de les Filipines.

També posseïen grans extensions de terra els dominics, i, en